Додаток

Загальноукраїнський перелік екскурсійно-освітніх маршрутів для учнів закладів освіти з відвідуванням музеїв, що демонструють історію

ВОЛИНСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Маршрутом героїчного минулого та сьогодення»

Характер екскурсії: одноденна пішохідна.
Тривалість: 3 години.
Вікова категорія учасників: здобувачі освіти 6-11 класів.
Мета: ознайомлення учасників освітнього процесу з участю волинян у національно-визвольному русі в роки ІІ Світової війни та в післявоєнний період, з життям та подвигами волинян – захисників та захисниць України в російсько-українській війні та виховання свідомого громадянина України.
Завдання:

- формування стійкого усвідомлення громадянином України своєї приналежності до української нації, наявності стійкого україноцентричного світогляду та здатності до збройного спротиву російській агресії, захисту України;
- уславлення героїки борців за свободу і незалежність України, здобуття й розбудову Української національної держави;
- виховання високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- вдосконалення змісту, форм виховної роботи з утвердження української національної та громадянської ідентичності на кращих традиціях українського народу,
- формування гармонійно розвиненої особистості, залучення молоді до активної діяльності, спрямованої на вивчення історичної спадщини українського народу;
- виховання майбутніх захисників державної незалежності та територіальної цілісності України, підвищення рівня їх готовності до захисту Батьківщини;
- збереження історичної пам’яті українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Волинський краєзнавчий музей	вул. Шопена, 20, м. Луцьк	Екскурсія музеєм, знайомство з представленими в експозиції матеріалами про участь жителів громади в захисті України (зразки зброї та спорядження українських воїнів, трофейні матеріали, фотографії Захисників/Захисниць України, матеріали про їх життя та бойовий шлях, прапори, подаровані

		військовими частинами та підрозділами, матеріали про волонтерську діяльність жителів громади тощо). Відвідування виставки «На щиті…».
Меморіал Вічної Слави	проспект Перемоги, м. Луцьк	Вшанування Героя Небесної Сотні Василя Мойсея.
Волинський регіональний музей українського війська і військової техніки	вул. На Таборищі, 4, м. Луцьк	філіал Центрального музею Збройних Сил України, – єдиного у Західному регіоні України військовий музей. Фонди музею налічують близько 1000 експонатів, репрезентуючи авіаційну і бронетанкову техніку, артилерійське і зенітно-ракетне озброєння, стрілецьку зброю, апаратуру і обладнання військ зв'язку, а також різноманітні матеріали військової історії, які мають музейне значення: бойові прапори, предмети форми одягу й армійського побуту, документи і фотографії, твори мистецтв, військові трофеї та інші матеріали;
Стенди пам'яті	Театральний майдан	увіковічнення пам'яті волинян – Героїв України, які полягли в роки російсько-української війни.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ЗАКАРПАТСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «На захисті України»

Характер екскурсії: – одноденна, пішохідна або комбінована.

Тривалість: – 2-3 години (залежно від місця проживання або навчання учасників).

***Вікова категорія учасників*:** здобувачі освіти 6–11 класів.

Мета:

- ознайомлення здобувачів освіти із біографіями, бойовим шляхом мешканців Ужгорода – захисників України, військовим спорядженням та озброєнням Збройних Сил України;
- виховування почуття гордості за власну державу, патріотизму, поваги до Захисників та Захисниць України;
- формування освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості (усвідомленню учасниками власної національної ідентичності, належності до українського народу та держави через вивчення історії героїв Ужгорода, їхнього внеску у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України);
- виховання патріотизму та готовності до захисту України (формування поваги до захисників України, готовність до виконання громадянського обов'язку, відповідальність за майбутнє держави);
- збереження історичної пам'яті та національних цінностей (збереження та популяризацію історичної пам'яті про події та постаті м. Ужгород, формування шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу);
- поєднання освітнього процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю;
- розвиток ключових компетентностей та наскрізних умінь (громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності);
- сприяння партнерству закладів освіти, громади та громадських інституцій (реалізація взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів та установ культури, громадських інституцій, міжсекторальної співпраці).

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Алея Пам'яті	пл. Ш. Петефі, м. Ужгород	Ознайомлення з біографіями героїв-ужгородців, історіями подвигу захисників

		України як прикладу мужності, патріотизму та громадянської відповідальності. Хвилина мовчання.
Військова експозиція Закарпатського обласного краєзнавчого музею ім. Тиводара Легоцького	вул. Капітульна, 33, м. Ужгород	Огляд військових експонатів: зброї, спорядження; фотографій.
Пам'ятні дошки на честь загиблих захисників України.	сквер Марії Терезії (вул. Капітульна), м. Ужгород	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків.
Військова експозиція музею розвитку дитячого туризму на Закарпатті.	Студентська наб., 8, м. Ужгород (приміщення КЗПО «Закарпатський обласний центр дитячої та юнацької творчості «ПАДІЮН» Закарпатської обласної ради)	Огляд експозиції: види озброєння та спорядження періодів Першої, Другої та російсько-української війн. Перегляд презентації, присвяченої героям-ужгородцям.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

2. Екскурсійно-освітній маршрут «Герої Ужгорода»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна або комбінована.

Тривалість: 2-3 години (залежно від місця проживання або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти 6–11 класів.

Мета:

- ознайомлення здобувачів освіти із біографіями, бойовим шляхом мешканців Ужгорода – захисників України, військовим спорядженням та озброєнням Збройних Сил України;
- виховування почуття гордості за власну державу, патріотизму, поваги до Захисників та Захисниць України;
- формування освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості (усвідомленню учасниками власної національної ідентичності, належності до українського народу та держави через вивчення історії героїв Ужгорода, їхнього внеску у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України);
- виховання патріотизму та готовності до захисту України (формування поваги до захисників України, готовність до виконання громадянського обов'язку, відповідальність за майбутнє держави);
- збереження історичної пам'яті та національних цінностей (збереження та популяризацію історичної пам'яті про події та постаті м. Ужгород, формування шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу);
- поєднання освітнього процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю;
- розвиток ключових компетентностей та наскрізних умінь (громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності);
- сприяння партнерству закладів освіти, громади та громадських інституцій (реалізація взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів та установ культури, громадських інституцій, міжсекторальної співпраці).

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Алея Пам'яті	пл. Ш. Петефі, м. Ужгород	Ознайомлення з біографіями героїв-ужгородців, історіями подвигу захисників України як прикладу мужності, патріотизму та громадянської відповідальності. Хвилина мовчання.
Приміщення Ужгородського ліцею № 9 Ужгородської міської ради Закарпатської області	площа Петефі Шандора, буд. 15 м. Ужгород	Ознайомлення з біографіями, історіями подвигу загиблих випускників ліцею.

Міні скульптура екскурсовода	вул. Івана Ольбрахта, м. Ужгород	Вшанування пам'яті загиблих екскурсоводів – Тараса Гайдука, Івана Дівинця, Богдана Ходанича.
Пам'ятні дошки на честь загиблих захисників України	сквер Марії Терезії (вул. Капітульна), м. Ужгород	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків.
Пагорб Слави	вул. Тиха, м. Ужгород Закарпатської обласної ради)	Вшанування пам'яті загиблих героїв-ужгородців (з урахуванням віку учасників екскурсії, їх психологічного стану).
Площа імені Віталія Постолакі, майора-розвідника 128-ї бригади	Площа ім. Віталія Постолакі, м. Ужгород	вшанування пам'яті героїв-ужгородців, ознайомлення з біографією В.Постолакі.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);;
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ІВАНО-ФРАНКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої визвольної боротьби Івано-Франківщини»

***Характер екскурсії*:** одноденна, пішохідна / автобусна.

***Тривалість*:** 3-4 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: здобувачі закладів 7-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотичних почуттів, громадянської відповідальності та поваги до Захисників та Захисниць України шляхом ознайомлення з історією полеглих Героїв та пам'ятними місцями, збереження історичної пам'яті.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про героїв рідного краю, полеглих Захисників та Захисниць України;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту: пам'ятні місця, меморіальні об'єкти та локації, пов'язані із Захисниками та Захисницями Івано-Франківщини (перелік об'єктів може коригуватися залежно від населеного пункту).

Локації	Адреса	Зміст
Цвинтар населеного пункту, де навчаються екскурсанти (20 хв)	-	Вшанування пам'яті загиблих земляків, покладання квітів
Івано-Франківський обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери (40 хв)	вул. Генерала Тарнавського, 22, м. Івано-Франківськ	Ознайомлення з експозиціями, які висвітлюють національно-визвольну боротьбу українців від початку ХХ століття до часів російсько-української війни.
Алея Слави – меморіальний простір у центрі міста, створений для вшанування пам'яті загиблих у російсько-українській війні захисників (30 хв)	м. Івано-Франківськ	Ознайомлення з біографіями загиблих героїв Івано-Франківщини.
Меморіальний сквер – історико-культурне місце, що символізує пам'ять про героїв та видатних	м. Івано-Франківськ	Вшанування пам'яті героїв Прикарпаття.

особистостей, які зробили значний внесок у розвиток міста та країни (25 хв)		
Заклад освіти / громадський простір (15 хв)	-	Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

КИЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Мощун: північно-західний щит Києва»

Характер екскурсії: одноденна комбінована.

Тривалість маршруту: 1,5-2 години (без урахування доїзду учасників до початкової точки маршруту).

Вікова категорія учасників: здобувачі закладів 7-11 класів.

Мета: формування у молоді цілісного розуміння подій оборони Київщини у 2022 році через ознайомлення з подвигом захисників у с. Мощун, трагедією мирного населення в м. Буча та значенням Романівського мосту як символу евакуації й порятунку; виховання патріотизму, гідності та відповідальності за майбутнє України.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його сучасних героїв;
- виховання почуття гордості за учасників боротьби за незалежність України через приклади мужності захисників України та стійкості мирного населення;
- формування активної громадянської позиції, національно-патріотичної свідомості;
- усвідомлення учасниками значущості подвигу захисників України;
- розвиток ключових та громадянських компетентностей, критичного мислення, аналізу історичних подій;
- формування шанобливого ставлення до історичної пам’яті;
- осмислення подій сучасної війни, усвідомлення ціни свободи й відповідальності за майбутнє України.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту: маршрут охоплює пам’ятні місця, меморіальні об’єкти та локації, пов’язані з трагічними та героїчними подіями широкомасштабного вторгнення військ російської федерації на Київщину в лютому-березні 2022 року.

Маршрут поєднує місця запеклих бойових дій, масових злочинів проти мирного населення та символічну локацію евакуації цивільних. Така послідовність дозволяє сформувати цілісне уявлення про події оборони Київщини: від військового спротиву – до трагедії мирних жителів і прикладів взаємодопомоги та порятунку.

Локації	Адреса	Зміст
Меморіал «Янголи Перемоги» (40 хв)	с. Мощун, Київська обл.	Розповідь екскурсоводів та очевидців битви за с. Мощун про події лютого-березня 2022 року, значення їх для оборони м. Києва. Екскурсія позиціями/бліндажами українських військових.

		Вшанування пам’яті героїв, які віддали життя за свободу незалежність України.
Храм Святого апостола Андрія Первозваного та всіх святих у м. Буча (30 хв)	м. Буча, Київська обл.	Розповідь про звірства військових рф під час окупації Бучанського району. Вшанування пам’яті загиблих цивільних.
Романівський міст у м. Ірпінь ((20 хв)	м. Ірпінь, Київська обл.	Ознайомлення з подіями евакуації мирного населення з окупованих територій. Обговорення ролі взаємодопомоги в умовах небезпеки

Переїзд між локаціями – орієнтовно складає 30 хв.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

МИКОЛАЇВСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Миколаїв - щит півдня: хроніки оборони 2022»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна або комбінована.

Тривалість маршруту: 2-3 години (залежно від місця проживання або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: від 14 років.

Мета: ознайомлення учасників з ключовими етапами битви за Миколаїв, стратегічним значенням міста та роллю територіальної оборони й волонтерів; візуалізація наслідків агресії рф та демонстрування стійкості міської громади й інфраструктури; формування почуття гордості за власну державу, повагу до її Захисників та Захисниць; вшанування загиблих у війні за незалежність України.

Завдання:

- сприяння усвідомленню здобувачами освіти власної національної ідентичності, належності до українського народу та держави через вивчення історії героїчного супротиву миколаївців, їхнього внеску у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- формування поваги до захисників України, готовність до виконання громадянського обов'язку, відповідальності за майбутнє держави.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Будинок офіцерів флоту	вул. Артилерійська, 7, м. Миколаїв	Огляд виставок, інформація про об'єкт. З початку повномасштабного вторгнення рф у 2022 році Будинок офіцерів флоту у Миколаєві став одним із найбільших волонтерських хабів міста, осередком допомоги, де в найважчі моменти працювало близько 400 волонтерів щодня, допомагаючи понад тисячі людей. У приміщенні функціонує постійнодіюча виставка про події лютого – грудня 2022 року.
Музей суднобудування і флоту	вул. Адміральська, 4, м. Миколаїв	На початку битви за Миколаїв музей опинився в епіцентрі воєнних подій, будівля зазнала пошкоджень. Найбільш цінні експонатів було евакуйовано. У 2023 році музей відновив свою роботу. Було втілено проєкт «Переосмислення культурно-історичної спадщини Миколаївщини в Козацьку

		добу: традиції козацького суднобудування та його вплив на розвиток регіону в XV-XVIII ст.». Науковими співробітниками музею розроблено нові музейні уроки: «Шеврони Перемоги», «Миколаївська вишиванка», «А що придумав Бенардос?» для учнів закладів освіти; лекції на тему: «Морська піхота України: історія крізь віки», «Традиції козацького суднобудування у XV-XVIII ст.» та інші.
Флотський бульвар та набережна	м. Миколаїв	Огляд мостів, що з'єднують частини міста через річки Південний Буг та Інгул і відіграли важливу роль в обороні Миколаєва у 2022 році, виступаючи ключовими вузлами контролю над логістикою та стримуванням ворога. Вони дозволяли ЗСУ швидко перекидати резерви, техніку та забезпечувати оборону міста, водночас перешкоджаючи просуванню російських військ у напрямку Одеси. Збереження та контроль над мостами стали основою для успішної оборони Миколаєва як «міста-фортеці» на півдні України.
Будівля Миколаївської обласної державної адміністрації	вул. Адміральська, 22, м. Миколаїв	Ознайомлення з місцем трагедії 29 березня 2022 року, що стало символом підступності ворога та незламності духу миколаївців.
Меморіал «Струни пам’яті»	Сквер «Дуб Черешчатий», вул. Адміральська, 22, м. Миколаїв	Вшанування пам’яті Захисників та Захисниць, які загинули в боротьбі за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України.
Соборна площа	м. Миколаїв	Огляд виставки знищеної російської техніки.
Миколаївський обласний краєзнавчий музей	вул. Набережна, 29, м. Миколаїв	Ознайомлення з експозиціями, присвяченими російсько-українській війні, де представлені особисті речі військових, уламки техніки та волонтерські матеріали, залишки

		ворожої зброї, інші артефакти з деокупованих територій області.

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ПОЛТАВСЬКА ОБЛАСТЬ

1. Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Vincit qui meminit (лат.) – Перемагає той, хто пам'ятає»

Характер екскурсії: одноденна, комбінована.

Тривалість: 8 годин (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти 9-11 класів.

Мета: формування національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з експозиціями музеїв та пам'ятними місцями; формування освітніх компетентностей історичного та громадянського спрямування; підвищення рівня професійно-педагогічної компетентності.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості через вивчення історії героїв Полтавщини, їхнього внеску в боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховання патріотизму та готовності до захисту України;
- формування поваги до захисників України, готовності до виконання громадянського обов'язку, відповідальності за майбутнє держави;
- збереження історичної пам'яті про події та постаті полтавського краю та національних цінностей;
- збереження та популяризація історичної пам'яті;
- формування шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Горішньоплавнівський історико-краєзнавчий музей (від м. Полтава 1 год. 45 хв)	просп. Героїв Дніпра, 40, м. Горішні Плавні, Полтавська обл.	Ознайомлення з експозицією, присвяченою російсько-українській війні, яка висвітлює події від Майдану та АТО до повномасштабного вторгнення рф в Україну, включаючи артефакти, зібрані за участю військових, волонтерів та містян.
Військово-історичний музей при Кременчуцькій гімназії № 12	вул.. Володимира Великого, 40, м. Кременчук, Полтавська обл.	Ознайомлення з експозиціями музею, що свідчать про героїзм та звитягу народу України в період Другої світової війни, а також про Захисників та Захисниць, які в запеклих боях, починаючи від 2014 року і донині захищають нашу

		Батьківщину від чужоземного вторгнення. Екскурсії закінчується на Алеї пам'яті, що відкрита 1 жовтня 2024 року на території гімназії на честь загиблих педагогів, учнів гімназії, які віддали своє життя за Україну та її незалежність.
Парк Слави: відвідування Алеї Пам'яті загиблим у російсько- українській війні захисникам, ознайомлення з їхніми біографіями	просп. Лесі Українки, м. Кременчук, Полтавська обл.	Відвідування Алеї Пам'яті на честь загиблих у російсько- українській війні Захисників та Захисниць, ознайомлення з їхніми біографіями.
Військово-історичний музей при Кременчуцькому ліцеї № 5 імені Т.Г. Шевченка:	просп. Героїв Маріуполя, 65, м. Кременчук, Полтавська обл.	Ознайомлення із звитяги кременчужан від їхньої участі у Другій світовій війні до сучасного протистояння.
Військово-історичний музей при Вищому професійному училищі № 7 м. Кременчук	вул. Вадима Пугачова, 14, м. Кременчук, Полтавська обл.	У 2018 році музей створений як музей історії АТО. Наразі музей має кілька експозиційних кімнат та розділів: «Історія АТО (ООС)», «Голокост у Кременчуці», «Друга світова війна», «Російсько-українська війна», «Однострої різних родів військ». За бажанням відвідувачів можуть доторкнутися до експонатів, приміряти на себе однострій українського військового. У музеї проводяться навчальні заняття для дітей і дорослих з мінної безпеки, зустрічі з ветеранами сучасної війни, години та уроки пам'яті, тематичні інформаційно-виховні заходи.
Парком Миру (локації: музей військової техніки під відкритим небом, дитяче	м. Кременчук, Полтавська обл.	Гонг Миру – пам'ятний знак, встановлений 21 вересня 2010 року є єдиним в Україні. Це індонезійський символ миру,

автомістечко, алея Праведників світу, алея сакур, Гонг Миру)		міжнародний пацифістський проєкт, створений у 2003 році урядом Індонезії та підтриманий Міжнародною співдружністю як реакція на теракт 2002 року на острові Балі, у якому загинуло 202 людини із 21 країни світу.

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

2. **Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Літопис сучасної боротьби за Незалежність. Полтавський вимір»**

Характер екскурсії: одноденна, комбінована.

Тривалість: 5 годин (залежно від місця проживання або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти учні 5-11 класів.

Мета: ознайомлення учасників з історією, хронологією та перебігом подій російсько-української війни, участю полтавців у захисті України, життєвим та бойовим шляхом воїнів-захисників та захисниць України; формування почуття гордості за власну державу, поваги до її Захисників та Захисниць, традицій українського війська; виховування патріотизму та громадянської свідомості; формування освітніх компетентностей.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості, реалізація осмислення учасниками своєї приналежності до українського народу та його історичної долі.;

- сприяння усвідомленню нерозривного зв'язку між поколіннями борців за волю України;

- виховання почуття особистої відповідальності за майбутнє держави та утверджує, поваги до державних символів і національних цінносте, поваги до українського війська, патріотизму та готовності до захисту України;

- формування розумінню цінності миру, який здобувається надвисокою ціною, стійкої мотивації до виконання конституційного обов'язку;

- розвиток особистої відповідальності за безпеку країни;

- збереження історичної пам'яті та національних цінностей.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	**Адреса**	**Зміст**
Алея Пам'яті полеглим Героям	м. Полтава	Вшанування пам'яті полеглих героїв полтавців, ознайомлення з біографіями захисників
Полтавська філія Національного військово-історичного музею:	вул. О. Засядька, 1, м. Полтава	
1)історична локація «Стіна пам'яті на честь полеглих учасників АТО/ООС»;		Ознайомлення з біографіями воїнів-захисників, їхніми життєвим і бойовим шляхами, умовами служби, обставинами загибелі; формування усвідомлення особистісного виміру війни через історії конкретних людей, розвиток почуття вдячності та громадянської відповідальності.
2)локація трофейної військової техніка російської армії		Ознайомлення із зразками захопленої техніки, її тактико-технічних характеристик та призначення; аналіз етапів повномасштабного вторгнення, характеру бойових дій, способів ведення сучасної війни; усвідомлення масштабів руйнувань і значення Збройних Сил України у стримуванні агресії.

3)локація «Дзвін пам’яті» на честь полеглих воїнів-захисників;		Ознайомлення з історією створення пам’ятного знаку, символікою дзвону як знаку скорботи й вшанування; вшанування традицій увічнення пам’яті загиблих у воєнній історії України; виховання шанобливого ставлення до подвигу захисників.
4) локація/експозиція-гелікоптер МІ-8 (на вшанування пам’яті воїнів 18 окремої бригади армійської авіації)		вивчення ролі армійської авіації у сучасних бойових діях, особливостей виконання бойових завдань військовослужбовцями; ознайомлення з біографіями загиблих льотчиків, їхнім професійним становленням, героїзмом під час виконання військового завдання.
4)музейна експозиція «Блокпост Полтава» –події війни на регіональному рівні;		Ознайомлення з подіями російсько-української війни через документи, світлини, особисті речі військових та волонтерів; аналіз ролі територіальної оборони, волонтерського руху й місцевої громади у забезпеченні обороноздатності; формування цілісного уявлення про.
5)музейна експозиція «До витоків російської агресії. Уроки чеченської війни» чеченської війни» – ознайомлення з історичними передумовами сучасної російської агресії через події чеченських воєн 1990-х років; вивчення постаті Джохара Дудаєва, його політичної діяльності та боротьби за незалежність Ічкерії; проведення історичних паралелей між		Ознайомлення з історичними передумовами сучасної російської агресії через події чеченських воєн 1990-х років; вивчення постаті Джохара Дудаєва, його політичної діяльності та боротьби за незалежність Ічкерії; проведення історичних паралелей між подіями в Чечні та сучасною війною в Україні, формування критичного мислення щодо причин і наслідків воєнних конфліктів.

подіями в Чечні та сучасною війною в Україні, формування критичного мислення щодо причин і наслідків воєнних конфліктів.		
6) Пам'ятні дошки на честь полеглих воїнів-захисників на будівлі Полтавської гімназії № 11		Усвідомлення зв'язку між сьогоднішніми подіями країни та історією закладу освіти. Розкривається значення подвигу випускників і вчителів, які стали на захист України, а також обговорюється історичний контекст подій, у яких вони брали участь.
4) Інтерактивна дошка пам'яті в Парку-сквері імені І.П. Котляревського		ознайомлення з біографіями та бойовим шляхом полеглих героїв-полтавців через сучасний формат подачі інформації; сприяння глибшому емоційному залученню, формування поваги до захисників та розуміння ціни незалежності.
5) Меморіальна Алея полеглих героїв-полтавців		поглиблення знань про історичні події, пов'язані із вшануванням пам'яті загиблих воїнів; формування громадянської свідомості, патріотизму та особистісного осмислення теми жертовності;

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;

- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ТЕРНОПІЛЬСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Тернопільщина пам’ятає своїх Героїв»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна або комбінована (залежно від контингенту учасників та місця їх проживання або навчання).

Тривалість: 2-3 години (залежно від логістики та відстані між об’єктами).

Вікова категорія учасників: учні 6-8 класів.

Мета: ознайомлення учасників з участю жителів Тернопільської громади у захисті України під час російсько-української війни, життям і подвигами Захисників та Захисниць України – уродженців Тернопільщини; формування почуття гордості за власну державу, поваги до її Захисників і Захисниць, виховання громадянської свідомості, патріотизму; формування освітніх компетентностей історичного та громадянського спрямування (уміння аналізувати події, співвідносити їх із певними періодами історії, визначати хронологічні та географічні межі подій, робити висновки на основі джерел інформації).

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості через вивчення життєвих шляхів земляків, які стали на захист незалежності, суверенітету і територіальної цілісності України;
- виховання патріотизму та готовності до захисту України;
- формування поваги до Захисників і Захисниць України, розуміння громадянського обов’язку, відповідальності за майбутнє держави;
- збереження історичної пам’яті та національних цінностей, формування шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Тернопільський обласний краєзнавчий музей	площа Героїв Євромайдану, 3, м. Тернопіль	Ознайомлення з матеріалами про участь жителів Тернопільщини у захисті України: зразки військового спорядження, фотографії Захисників і Захисниць, матеріали про їхній бойовий шлях, експонати, пов’язані з волонтерською діяльністю, прапори та символіка підрозділів. Робота з історичними джерелами з урахуванням вікових особливостей учнів.
Музей національно-визвольної боротьби Тернопільщини	Медова вулиця, 5, м. Тернопіль	Ознайомлення з тяглістю боротьби українського народу за незалежність, акцент на зв’язку подій сучасної війни з попередніми етапами визвольних змагань. Формування розуміння понять

		«державність», «суверенітет», «громадянська відповідальність».
Алея пам’яті «Незламні»	бульварі Тараса Шевченка, м. Тернопіль	Ознайомлення з історіями життя військовослужбовців і добровольців Тернопільщини, які загинули внаслідок російської агресії. Формування культури вшанування пам’яті, усвідомлення особистісного виміру війни. Хвилина мовчання.
Алея Героїв (Микулинецьке кладовище)	вул. Микулинецька, м. Тернопіль	Вшанування пам’яті загиблих Захисників і Захисниць України. Ознайомлення з біографічними відомостями про воїнів. Дотримання правил поведінки в місцях поховання.

З урахуванням віку учасників, їхнього психологічного стану та позиції родин полеглих воїнів можливе факультативне відвідування меморіальних дошок у закладі освіти або мікрорайоні проживання учнів, а також додаткове відвідування цвинтаря свого населеного пункту для вшанування пам’яті земляків, які віддали життя за Україну.

Маршрут реалізується у співпраці закладів освіти, музеїв, органів місцевого самоврядування та громадськості.

Освітній компонент:

Екскурсія поєднує навчальний матеріал з історії України, громадянської освіти та предмета «Захист України» з практичним досвідом, спостереженням і дослідницькими завданнями.

Розвиток ключових компетентностей

Реалізація маршруту сприяє розвитку:

- громадянських та соціальних компетентностей;
- уміння аналізувати інформацію та робити висновки;
- культурної та історичної обізнаності;
- ініціативності та відповідальності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ЖИТОМИРСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Гартоване Полісся: літопис волі та мужності»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна/автобусна.

Тривалість: 4 години.

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти від 5-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної ідентичності та свідомості, почуття гордості за героїчне минуле і сьогодення Поліського краю через вшанування місць пам'яті та безпосереднє знайомство з місцями бойової слави, ознайомлення із життєвими шляхами видатних земляків-захисників; вивчення історії супротиву та незламності поліського краю; набуття освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування (вміння робити висновки з наданої інформації, аналізувати події, співвідносити їх з певними періодами історії тощо).

Завдання:

- поглиблення знань здобувачів освіти про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Екскурсійно-освітній маршрут «Гартоване Полісся: літопис волі та мужності» охоплює пам'ятні місця, меморіальні об'єкти та локації, пов'язані з:

революцією Гідності на Житомирщині – місцями збору громади, де гартувався дух майданівців та меморіали присвячені героям Небесної Сотні;

бойовим шляхом 95-ї окремої десантно-штурмової бригади, знакових експозицій, що розповідають про легендарний рейд тилами ворога, оборону Донецького аеропорту та бої за звільнення Сходу;

вшануванням пам'яті полеглих Поліщуків: відвідування «Алеї Слави», де кожен портрет це сторінка живої історії краю;

інтерактивними локаціями в музеях, де через особисті речі бійців, залишки ворожої техніки та фотодокументи розкривається ціна незалежності в російсько-українській війні.

Локації	Адреса	Зміст
Пам'ятник «Захисникам України у війні з російським агресором» (10 хв).	Майдан Перемоги, м. Житомир	Пам'ятник «Захисникам України у війні з російським агресором».

		Вшанування пам’яті захисників Вітчизни, які загинули на Сході України (пам’ятник складається з чотирьох гранітних стел та бронзових фігур Збройних Сил України, волонтера, медпрацівника та добровольця).
Пам’ятник Героям Небесної Сотні (Революція Гідності 2013-2014) (10 хв).	Майдан ім. Сергія Корольова, м. Житомир	Пам’ятник «Небесна сотня» присвячений героями української революції 2013-2014 років, які віддали своє життя в боротьбі зі злочинним проросійським режимом. Ознайомлення з інформацією про створення та символіку пам’ятника, життєвий шлях житомирян, котрі віддали своє життя в боротьбі зі злочинним проросійським режимом і входять до списку 107 героїв Небесної Сотні.
Алея Слави Героїв (15 хв).	Майдан ім. Сергія Корольова, м. Житомир	Масштабна меморіальна експозиція під відкритим небом, присвячена житомирянам, які загинули під час російсько-української війни. Меморіал складається із 12 секцій, на яких розміщено портрети полеглих воїнів Житомирської громади. Алея створена за ініціативи родин загиблих воїнів. Увічнення пам’яті воїнів, які загинули виконуючи бойові завдання під час російсько-української війни.
Пам’ятний знак загиблим воїнам Десантно-штурмових військ «Завжди перші» (10 хв).	район вул. Григорія Сковороди, м. Житомир	Композиція є місцем вшанування пам’яті воїнів, які загинули виконуючи бойові завдання. Монумент виготовлений з металу на ньому розміщені символи Десантно-штурмових військ: маруновий берет, крила

		Архистратига Михаїла та меч українських захисників. Пам'ятник доповнює символічний мурал: 21 квадратний метр марунового неба, сталевих хмар та блискавки, що символізує стрімкість і силу десанту. Свідчить, що Житомирщина є землею героїв, місцем, де гартувалась еліта українського десанту.
Музей Десантно-штурмових військ 25 гарнізонного Будинку офіцерів (40 хв).	вул. Віктора Косененка, 27 м. Житомир (Будинок офіцерів)	Експозиції музею: «Витоки та становлення»; «Десантники незалежної України»; «Сучасна війна». Ознайомлення з історію Десантно-штурмових військ Збройних Сил України, еліти українського війська – 95-ї окремої десантно-штурмової бригади), бойовими операціями, зокрема на Сході України. Огляд експозицій із військовою технікою, спорядженням, зброєю, «трофеями» та особистими речами загарбників, які у 2022 році вторглися в Україниу. Ознайомлення з матеріалами про героїв АТО/ООС і повномасштабної війни, увічнення пам'яті.
Переїзд до с. Висока Піч, Тетерівська територіальна громада (40 хв). Зразковий комплексний музей «Барви стратегічного Полісся» Комунальний заклад позашкільної освіти «Центр дитячої та	вул. Калинова, 1, с. Висока Піч, Тетерівська сільська рада, Житомирський р-н,	Огляд експозицій: «Військовий меморіал», «Гіркі артефакти війни» та «Наш ракетний гарнізон». Вшанування пам'яті героїв. Ознайомлення з історією частин ракетних військ стратегічного призначення. Огляд унікальних тематичних раритетів військово-технічної тематики, елементів сучасної військової амуніції, власних речей

юнацької творчості» Тетерівської сільської ради Житомирського району Житомирської області (40 хв).	Житомирська обл.	загиблих героїв, зразків уніформи т фотографій.
Музейний проєкт під відкритим небом «Стежина ракетників» (30 хв). Тетерівська територіальна громада. Громадський простір «Діброва».	с. Висока Піч, Тетерівська сільська рада, Житомирський району, Житомирська обл.	Відвідування недіючої бойової стартової позиції 431-го гвардійського ракетного полку та 1517-ї ремонтно-технічної бази Ракетних Військ Стратегічного Призначення. Огляд залишків фортифікаційних та спеціальних споруд ракетного комплексу 8К63.
Громадський простір «Діброва» (15 хв).	Тетерівська сільська рада, Житомирський району, Житомирська обл.	Підсумкова рефлексія.

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості.

Освітній компонент:

Історико-просвітницька, патріотично-виховна та краєзнавчо-дослідницька діяльність.

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова, краєзнавство.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Екскурсійно-освітній маршрут поєднує навчальний процес із практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ХМЕЛЬНИЦЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої Хмельниччини у сучасній російсько-українській війні»

Характер екскурсії: автобусно-пішохідна.

Тривалість: 7 годин.

Вікова категорія учасників: учні 9-11 класів.

Мета: ознайомлення здобувачів освіти з участю жителів Хмельниччини у захисті України; формування історичної пам'яті та національної свідомості, поглиблення знань про події російсько-української війни з 2014 року; формування громадянської свідомості та обов'язку; виховання патріотизму, поваги до Захисників і Захисниць України, усвідомлення зв'язку історії та сучасності.

Завдання:

- вшанування героїзму жителів Хмельниччини, усвідомлення ролі громади у воєнний час, зв'язку історії та сучасності, формування громадянської позиції;
- поглиблення знань про героїв-земляків, їхній життєвий шлях, мотивацію, подвиги і втрати, формування поваги до Захисників і Захисниць України;
- усвідомлення ціни Свободи і Незалежності, сприяння розвитку історичного мислення, емпатії та аналітичних навичок (розуміння сучасної російсько-української війни в контексті регіону та країни в цілому);
- збереження історичної пам'яті про події російсько-української війни та визначні постаті Хмельницького регіону;
- виховання патріотизму, почуття відповідальності за Батьківщину;
- усвідомлення екскурсантами національної ідентичності через вивчення історії героїв Хмельниччини, їхнього внеску у боротьбу за Незалежність, суверенітет та територіальну цілісність України.
- формування готовності до виконання громадянського обов'язку, відповідальності за майбутнє України.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Хмельницький обласний краєзнавчий музей (1год)	вул. Подільська, 12, м. Хмельницький	Тематична екскурсія «Війна, що триває: 2014-2026». Ознайомлення з експозицією, присвяченою сучасній російсько-українській війні.
Алеї пам'яті полеглих героїв (1 год). Пам'ятник Героїв Небесної сотні (30 хв)	вул. Проскурівська, м. Хмельницький	Ознайомлення екскурсантів з біографіями загиблих воїнів, (презентація біографій).
М. Старокостянтинів,	вул. Героїв Крут, 42, м. Старокостянтинів,	Інформаційна довідка про стратегічне значення міста-

Музей Захисників України (2 год 30 хв)	Хмельницька область	героя Староконстантинів та роль тактичної авіації у захисті України. Оглядова екскурсія історичної частини міста. Відвідування музею Захисників України. Зустріч з представником 7-ої бригади тактичної авіації ім. Петра Франка Повітряних Сил ЗСУ. Розповідь про історію авіаційної частини, участь пілотів у бойових діях, значення авіації у відсічі агресії.
Замок князів Острозьких (1 год)	вул. Замкова, 1/1, м. Старокостянтинів, Хмельницька область	Оглядова екскурсія. Паралелі між козацькою добою та сучасною війною. Ідея захисту державності в різні епохи.
Від'їзд до м. Хмельницький	-	Рефлексія: залучення учнів до дискусії про те, що найбільше вразило, що може зробити конкретно кожен для Перемоги України (50 хв)

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Екскурсійно-освітній маршрут поєднує навчальний процес із практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);

- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ЧЕРНІГІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Нескорений Чернігів»

Характер екскурсії: одноденна, автобусна/комбінована.

Тривалість: 2-3 години.

Вікова категорія учасників: 9-11класи.

Мета: ознайомення учнів з періодом оборони міста Чернігова (лютий-березень 2022 року), місцями воєнних злочинів рф та місцями вшанування пам'яті загиблих під час війни; формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України, почуття гордості за власну державу; формування освітніх компетенції\й історичного та громадянського спрямування (вміння аналізувати події, співвідносити події з певними періодами історії, визначати географічні та хронологічні межі подій тощо).

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості шляхом ознайомлення з подіями оборони міста Чернігова та героїзмом його захисників, як військових, так і місцевих жителів;
- виховання патріотизму та готовності до захисту України, виконання громадянського обов'язку, відповідальності за майбутнє держави;
- збереження історичної пам'яті та національних цінностей, формування традицій і духовних цінностей українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Меморіальний знак на честь загиблих героїв під час російсько-української війни (біля Чернігівського кафедрального собору Святої Великомучениці Катерини (Катеринінської церкви)	вул. Преображенська, 1- а, м. Чернігів	Розповідь про відкриття меморіального знаку, його ініціаторів; вшанування пам'яті всіх Захисників і Захисниць, які виборювали свободу та незалежність України.
Чернігівський обласний історичний музей імені Василя Тарновського	вул. Музейна, 4, м. Чернігів	Ознайомлення з виставками: «Рашизм = фашизм», «Чернігів 1941-2022», «Оборона Чернігова. 21-й окремий стрілецький батальйон», «Трофейні документи окупантів», «Волонтери Чернігова», «Герої без зброї

		(чернігівські енергетики, комунальні підприємства)».
Державне підприємство «Олімпійський навчально-спортивний центр «Чернігів», Чернігівська обласна бібліотека для юнацтва (історична будівля – будинок Василя Тарновського (к. XIX ст)	вулиця Шевченка, 61, м. Чернігів вул. Шевченка, 54, м. Чернігів	Розповідь про масовані обстріли рф міста Чернігова в березні 2022 року, під час яких будівлі спортивного комплексу та бібліотеки були зруйновані.
Село Новоселівка Киселівської сільської ради Чернігівського району Чернігівської області	-	Розповідь про одне з ключових місць оборони міста Чернігова, героїзм його захисників та масові руйнування житлових будинків мешканців села.
Військове меморіальне кладовище (урочище «Ялівщина»)	Урочище Ялівщина/Яцево. (вул. Шевченка, м. Чернігів)	Огляд місць почесних поховань, вшанування пам'яті Захисників і Захисниць України, серед яких воїни, загиблі під час оборони міста Чернігова.
Готель «Україна»	просп. Миру, 33, м. Чернігів	Розповідь про варварські руйнування цивільних будівель у наслідку масованих обстрілів міста Чернігова на початку березня 2022 року.
Меморіальна експозиція зі світлинами та історіями загиблих воїнів (Алея Героїв)	Пішохідна зона між вул. Преображенська та територією Валу	Ознайомлення з інформацією про жителів міста Чернігова, які віддали своє життя за незалежність України під час російсько-української війни, вшанування пам'яті загиблих героїв.

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості, що відповідає положенням Концепції щодо міжсекторальної співпраці.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Екскурсійно-освітній маршрут поєднує навчальний процес із практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю, сприяє розвитку: громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ЧЕРНІВЕЦЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої Чернівців»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна або комбінована.

Тривалість: 2-3 години (залежно від місця проживання або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти 9-11 класів.

Мета: ознайомлення учасників з участю жителів Чернівецької громади у захисті України, розповідь про життя та подвиги жителів Чернівців – Захисників і Захисниць України; формування почуття гордості за власну державу, повагу до її Захисників і Захисниць; виховання патріотизму та громадянської свідомості; формування освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування (вміння робити висновки з наданої інформації, аналізувати події, співвідносити події з певними періодами історії, визначати географічні та хронологічні межі подій тощо).

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості через вивчення історії героїв м. Чернівці, їхнього внеску у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховання патріотизму та готовності до до виконання громадянського обов’язку, захисту України, відповідальності за майбутнє держави;
- збереження історичної пам’яті та національних цінностей;
- сприяння формуванню шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Меморіальний комплекс «Стіна пам’яті героїв»	площа Центральна, м. Чернівці	портрети героїв, біографічні дані та дзвін пам’яті, що вшановує полеглих.
Чернівецький обласний краєзнавчий музей	вул. О.Кобилянської, буд. 28, м. Чернівці	Ознайомлення з представленими в експозиції матеріалами про участь жителів громади в захисті України (зразки зброї та спорядження українських воїнів, трофейні матеріали, фотографії Захисників і Захисниць України, матеріали про їх життя та бойовий шлях, прапори, подаровані військовими частинами та підрозділами, матеріали про волонтерську діяльність жителів громади тощо). Інформація про музей.

Чернівецький музей воєнної історії краю	вул. Аксенина, 2- Б, м. Чернівці	Огляд музейної експозиції (зразки зброї та спорядження українських воїнів, трофейні матеріали, фотографії Захисників і Захисниць України, матеріали про їхнє життя та бойовий шлях, прапори, подаровані військовими частинами та підрозділами, матеріали про волонтерську діяльність жителів громади тощо).
Сквер Героїв Небесної Сотні	вул Небесної сотні, м. Чернівці	Вшанування пам'яті чернівчан-героїв, що віддали своє життя задля збереження української держави.
Алея слави, Алея Героїв	вул Воробкевича, парк «Жовтневий» м. Чернівці,	Збереження та вшанування пам'яті про тих, хто віддав життя заради миру та незалежності України.

Маршрут реалізується у взаємодії закладів освіти, органів місцевого самоврядування, закладів культури та громадськості.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Поєднання навчального процесу з практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Розвиток громадянських та соціальних компетентностей; уміння вчитися впродовж життя; ініціативності та відповідальності; культурної та історичної обізнаності.

Екскурсійно-освітній маршрут поєднує навчальний процес із практичним досвідом, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- технічні засоби (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ВІННИЦЬКА ОБЛАСТЬ
Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Герої Вінниччини (2022–2026): Ціна Свободи»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна / комбінована.

Тривалість маршруту: до 3 годин (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 6-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до Захисників і Захисниць України шляхом ознайомлення з подіями повномасштабної війни 2022–2026 років, історіями Героїв Вінниччини та місцями пам'яті, пов'язаними з їх подвигами.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про події сучасної російсько-української війни;
- ознайомлення з життям і подвигами земляків;
- виховання почуття гордості за Захисників та Захисниць України, усвідомлення значущості їхнього подвигу;
- формування шанобливого ставлення до пам'яті загиблих;
- формування національно-патріотичної свідомості, активної громадянської позиції та відповідальності;
- розвиток критичного мислення, уміння аналізувати історичні події;
- інтеграція навчального процесу з практичною, краєзнавчою діяльністю;
- розвиток громадянських і соціальних компетентностей;
- підвищення інтересу до історії рідного краю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Маршрут включає:

- місця, що відображають передумови війни (Революція Гідності);
- локації, пов'язані з воєнними подіями (ракетний удар 2022 року);
- меморіальні об'єкти, присвячені загиблим воїнам-землякам;
- простори громадянської активності (волонтерські центри).

Локація	Адреса	Зміст
Майдан Небесної Сотні (25 хв)	м. Вінниця, Вінницька обл.	Ознайомлення з подіями Революції Гідності, як передумови сучасної боротьби. Формування розуміння понять «свобод», «гідність», «громадянська відповідальність».
Місце ракетного удару (14.07.2022) (30 хв)	вул. Замостянська, 26,	Висвітлення подій повномасштабної російсько-української війни, наслідків для цивільного населення.

		Аналіз воєнних злочинів. Вшанування пам’яті загиблих.
Алея Слави / меморіал загиблим воїнам (30 хв)	площа Тараса Шевченка, м. Вінниця, Вінницька область	Ознайомлення з історіями героїв Вінниччини (Максим Кайструк, Олексій Зіновєв, Денис Лабінський, Олександр Кушнір та ін.). Хвилина мовчання.
Пришкільний музей Комунального закладу «Вінницький ліцей № 29» (40 хв)	вул. Київська, 149, м. Вінниця, Вінницька область	Огляд життєвого та бойового шляху випускників закладу Сергія Зулінського, Олега Смірнова та ін., які загинули, захищаючи Україну. Перегляд фотографій героїв, ознайомлення з інформацією про їхні біографії, нагороди й відзнаки. Ознайомлення з переліком вулиць громади, які перейменовані та честь полеглих воїнів-випускників.
Волонтерський гуманітарний центр «Полум’я надії» (25 хв)	вул. 600-річчя, 17, ТЦ «Мегамолл», м. Вінниця, Вінницька область	Ознайомлення з діяльністю волонтерів, допомогою ЗСУ та тимчасово-переміщеним особам. Залучення учасників до волонтерської роботи, підтримки наших воїнів-визволителів.

Освітній компонент: навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта.

***Форми та методи роботи*:** екскурсійна розповідь, бесіда, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення*:*

- інформаційні матеріали про героїв Вінниччини;
- портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- квіти або символічні знаки для вшанування пам’яті;
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів.

Обов’язково:

- проведення інструктажу з техніки безпеки;
- дотримання правил дорожнього руху;
- врахування умов воєнного стану (дії під час повітряної тривоги);
- супровід педагогічних працівників.

ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ
Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Шляхами нескорених»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна/комбінована.

Тривалість: до 4 годин (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 9-11 класів.

Мета: підвищення рівня національно-патріотичного виховання, почуття гордості за Україну, поваги до Захисників і захисниць України шляхом проведення тематичних екскурсій з відвідуванням об'єктів, присвячених визвольній боротьбі за незалежність і територіальну цілісність України.

Завдання:

- формування активної громадянської позиції;
- поглиблення знань про героїв Дніпропетровщини та історії спротиву російських агресорів;
- розвиток громадянських компетентностей, історичної пам'яті та національної свідомості здобувачів освіти.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Алея пам'яті	просп. Дмитра Яворницького, м. Дніпро, Дніпропетровська область	Розповідь про персоналії загиблих учасників Революції Гідності, військовослужбовців з Дніпропетровщини, які загинули під час захисту територіальної цілісності України протягом з 2014 року до сьогодення.
Музей сучасної російсько-української війни» комунального закладу культури «Дніпропетровський національний історичний музей ім. Д.І. Яворницького» Дніпропетровської обласної ради	просп. Дмитра Яворницького, 16, м. Дніпро, Дніпропетровська область	Висвітлення подій, пов'язаних із вторгненням рф в Україну та спротиву українського народу
Експозиція «Шляхами Донбасу»		Відкрита 25 травня 2016 року поруч із Діорамою «Битва за Дніпро». Є першим в Україні музеєм просто неба, присвяченим АТО. Серед експонатів – справжня військова техніка (БМП-2, Т-64, БТР), макет блокпосту та

		понівечені залишки Донецького аеропорту, що висвітлюють події війни на Сході України.
Внутрішня експозиція музею: 5 тематичних блоків		1. «Зала пам'яті» - експозиція, присвячена загиблим воїнам, у якій розміщено фотографії та особисті речі героїв. 2. «Військові» - блок про захисників, їхній побут на фронті та особисті речі героїв. 3. «Волонтери» - висвітлення ролі тилу, допомога армії та організація постачання. 4. «Лікарі» - розповіді про порятунок життів, роботу військових медиків та волонтерів-лікарів. 5. «Переселенці та Журналісти» - блок, що висвітлює долі людей, які змушені були покинути домівки, а також про роботу преси у зоні військового конфлікту.
Кінозал музею		Перегляд панорамного фільму про події вторгнення рф в Україну «Дніпро – форпост України». Унікальність даного фільму полягає в огляді на 360° та використання документального матеріалу, наданого волонтеркою Надією Хазан та парамедиком Євгеном Титаренко безпосередньо із зони бойових дія, що максимально занурює глядача у події перших років війни.

Освітній компонент: навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, Захист України, українська література, медіаграмотність.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, робота в малих групах, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- автобусний транспорт для перевезення учасників;

- інформаційні матеріали про героїв Дніпропетровщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- портативні засоби аудіосупроводу;
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

КІРОВОГРАДСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Кропивницький у роки незламності: 2022–2024»

Характер екскурсії: одноденна, автобусно-пішохідна.
Тривалість: 4–5 годин.
Вікова категорія учасників: здобувачі освіти 5-11 класів.
Мета:
- ознайомлення учасників із подіями 2022–2024 років у м. Кропивницький у контексті повномасштабної війни;
- формування розуміння ролі тилових регіонів у забезпеченні обороноздатності держави;
- розкриття значення процесів декомунізації та деколонізації топонімів;
- виховування поваги до Захисників і Захисниць України,
- збереження історичної пам’яті та громадянської відповідальності.

Завдання:
- формування розуміння ролі м. Кропивницького у 2022–2024 роках як тилового, але стратегічно важливого міста;
- ознайомлення з прикладами перейменованих вулиць та значення топонімів;
- усвідомлення процесу деколонізації як частини формування сучасної української ідентичності;
- виховання поваги до захисників України та історичної пам’яті громади.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту: маршрут поєднує історичну спадщину міста із сучасними процесами формування національної пам’яті.

Локації	Адреса	Зміст
Фортеця Святої Єлисавети	вул Святослава Хороброго, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Порівняння оборонної функції міста в XVIII столітті із сучасною роллю громади в умовах російсько-української війни. Розповідь про перші дні повномасштабного вторгнення, формування ТрО в області та вшанування пам'яті земляків-героїв (зокрема, спецпризначенців 3-го полку імені князя Святослава Хороброго).
Площа Героїв Майдану	м. Кропивницький, Кіровоградська область	Осмислення ролі громадянського суспільства після 2014 року та трансформації міського

		простору в період повномасштабної війни.
Алея Слави	Студентський бульварі м. Кропивницький, Кіровоградська область	Вшанування загиблих воїнів, аналіз поняття «меморіалізація». Хвилина мовчання.
«Мистецтво та спротив»: мурали «Україна – це ми» (Кіровоградський академічний обласний український музично-драматичний театр ім. М.Л. Кропивницького («Театр Корифеїв»)	вул. Театральна, 4, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд муралів, що з'явилися у 2022–2024 роках. Розповідь про те, як театр став прихистком для ВПО у перші місяці війни, як діячі культури Кіровоградщини підтримували моральний дух мешканців.
Локації, присвячені процесу декомунізації та деколонізації міського простору	м. Кропивницький, Кіровоградська область	У 2022–2024 роках у Кропивницькому було перейменовано низку вулиць на честь загиблих військовослужбовців – жителів громади, Героїв України; діячів української культури та визвольних змагань, історичних постатей, діяльність яких пов'язана із українською державністю. Під час зупинки на одній із перейменованих вулиць (за погодженням з маршрутом) обговорюються причини відмови від колоніальних назв, біографія особи, на честь якої названо вулицю. Рефлексія: як зміна топонімів впливає на формування історичної пам'яті громади. Обговорюються поняття «топонімічна політика», «деколонізація», «символічний простір міста», а також : - зміст процесу декомунізації та дерусифікації;

		- історичне значення нових назв у формуванні національної ідентичності; - зв'язок топонімами із подіями 2022–2024 років.
Кіровоградський обласний краєзнавчий музей	вул. Театральна, 40, м. Кропивницький	Ознайомлення з матеріалами про події після 24 лютого 2022 року (фотоархіви, артефакти воєнного часу, записи свідчень очевидців). Методичні акценти • аналіз змін у міському просторі як відображення суспільних трансформацій; • робота з поняттями «історична пам'ять», «національна ідентичність».

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Лицарі неба»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 2-3 години.

Вікова категорія учасників: 6-11 клас.

Мета: ознайомлення учасників із героїчними подвигами українських пілотів – захисників неба України та авіаторів, виховання патріотизму, почуття гордості за власну державу, повагу до її Захисників та Захисниць; формування освітньої компетенції історичного та громадянського спрямування.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості учасників;
- виховання патріотизму та готовності до захисту України, поваги до Захисників та Захисниць України, гордості за належність до українського народу та держави
- формування готовність до виконання громадянського обов'язку, відповідальності за майбутнє України через вивчення історії героїв-авіаторів, військових льотчиків – лицарів неба, їхнього внеску у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- формування збереження історичної пам'яті, шанобливого ставлення до національних символів, традицій і духовних цінностей українського народу;
- поєднання навчального процесу із практичним досвідом, профорієнтаційною роботою, краєзнавчою та дослідницькою діяльністю, активними формами виховання та навчання.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Українська державна льотна академія. Музей авіації.	вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	Ознайомлення з інформацією про музей. Екскурсія музеєм, знайомство з експонатами, які наочно свідчать про історію унікального закладу освіти та про розвиток авіації Кіровоградщини (крім моделей літаків, світлин, сувенірів з різних країн, нагород та подарунків, тут також знаходиться кабіна літака Ан-24, відкрита для відвідувачів та багато іншого). Експозиція «Меморіал пам'яті полеглих здобувачів освіти, випускників, співробітників Української державної льотної академії та військових льотчиків - наших краян».
Українська державна льотна академія. Сквер Кожедуба.	вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	Сквер створений навкруги пам'ятного знаку, встановленого 8 червня 2010 року на пам'ять про подвиги тричі Героя Радянського Союзу І.М. Кожедуба у кіровоградському небі. У сквері також розташовані кований пам'ятний знак, присвячений всім випускникам навчального закладу «Шпаківня назавжди», стенди з інформацією про видатних авіаторів, діяльність яких пов'язана з Кіровоградщиною, про країни-партнери

		«Кіровоградського льотного», літаки, що є гордістю українського авіапрому – АНТК ім. О.К. Антонова.
Українська державна льотна академія. Головний корпус академії.	вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	Ознайомлення з «Віртуальним меморіалом пам'яті полеглих здобувачів освіти, випускників, співробітників Української державної льотної академії та військових льотчиків – наших краян», інформаційними стендами «Вони загинули за Україну. Пам'ятаймо героїв». Тут зібрана та впорядкована інформація про 16 загиблих Героїв. Матеріали мають значний інформативний та світоглядно-виховний потенціал: включають аналіз даних з особових справ, усних розповідей, засобів масової інформації. Під час пошукової роботи були встановлені роки народження та смерті, факультет (структурний підрозділ), де навчалися (працювали) згадувані особистості, зібрані спогади їхніх рідних, однокурсників, побратимів. Кожен стенд проілюстровано світлинами. Серед героїв – військові льотчики-лицарі неба, що залишилися в ньому навічно – Чобану С.І. – підполковник ЗСУ, військовий льотчик І класу, Герой України (посмертно) – славнозвісний «Привид Києва»; Жибров О.О. – підполковник ЗСУ, військовий льотчик І класу; курсанти, випускники, співробітники академії. «Віртуальний меморіал» є джерелом для подальших досліджень подій війни росії проти України та має важливе значення для збереження історичної пам'яті. Адже історія Української державної льотної академії – це частина історії України. Учасники екскурсії вшановують пам'ять загиблих під час війни героїв-авіаторів хвилиною мовчання.

Української державної льотної академії. Музейний комплекс, алея авіаторів.	вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська обл.	Ознайомлення з експонатами, пов'язаними з кіровоградською авіацією. Тут розташовані реальні повітряні судна і моделі, стенди й креативні композиції, фонтан у вигляді літака, та багато іншого, що свідчить про повітряну техніку різних років, особистості авіаторів та колективи людей, закоханих у небо. Екскурсанти мають змогу піднятися на борт справжнього літака, відвідати кабіну пілотів та салон літака.

Маршрут реалізується у партнерстві та взаємодії закладів вищої освіти, позашкільної освіти, органів місцевого самоврядування та громадських інституцій.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Стежками Героїв»

Характер екскурсії: автобусна одноденна.

Тривалість: 6 годин (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 9-11 класів.

Мета: ознайомлення учасників з подіями, пов'язаними з героїчною боротьбою Захисників та Захисниць України в період російсько-української війни з 2014 року, зокрема м. Кропивницького; виховання патріотизму, почуття гордості за власну державу, поваги до її Захисників та Захисниць; формування освітньої компетенції історичного та громадянського спрямування.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;

- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю;
- формування шанобливого ставлення до історичної пам’яті.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	**Адреса**	**Зміст**
Меморіальна композиція «Дзвони пам’яті» (20 хв)	Площа Героїв Майдану м. Кропивницький, Кіровоградська область	Це інсталяція з відстріляних снарядів «Дзвони пам'яті». Щоранку у хвилину мовчання б’ють у дзвони для вшанування пам'яті загиблих воїнів. Дзвони створили волонтери спільноти Krop: Hub, а металеві арки – за ескізами військовослужбовця 41 - ї бригади Василя Дегтяра. Розроблено ритуал вшанування полеглих українців у російсько-українській війні.
Площа перед Кропивницькою міською радою (30 хв)	вул. Велика Перспективна, 41, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Демонстрація роботи інформаційного сенсорного LED-екрану, обговорення ролі таких технологій у збереженні пам’яті Захисників і Захисниць України.
Музейно-меморіальний комплекс 3-го окремого полку ССО імені князя Святослава Хороброго (30 хв)	вул. Кавалерійська, 9, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд комплексу, екскурсія залами, розповідь про подвиги полку та значення для оборони України.
Меморіальна дошка на честь Героя України Степана Чобану (навчальний корпус Української державної льотної академії (20 хв)	вул. Степана Чобану, 1, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Розповідь про подвиг Степана Чобану та значення його постаті для м. Кропивницького.

Далекосхідне кладовище. Алея почесних військових поховань (30 хв)	пров. Степовий, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд Алеї почесних військових поховань, акцент розповіді на реконструкцію, масштаб поховань та вшанування.
Історико-меморіальний комплекс фортеці Святої Єлисавети (30 хв)	вул. Святослава Хороброго, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд стендів і монументів фортеці. Історичні вали – залишки унікальної земляної фортифікаційної споруди середини XVIII століття. Екскурсії по фортеці розповідають про буремне історичне минуле краю. На історичних валах сьогодні розташовані два меморіали.
Рівнянське кладовище (Алея почесних воїнських поховань) (30 хв)	вул. Героїв України, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд Алеї, вшанування пам’яті загиблих Захисників і Захисниць України.
Центральноукраїнський обласний краєзнавчий музей (30 хв)	вул. Архітектора Паученка, 40, м. Кропивницький, Кіровоградська область	Огляд експозиції «Україна: полум'я війни», присвяченої подіям російсько-української війни та включає матеріали «Блокпосту пам'яті». На виставці представлені особисті речі Героїв, які загинули у битвах за територіальну цілісність України: фрагменти зі збитого гвинтокрила Мі-8 біля гори Карачун у червні 2014 року, коли загинули і спецпризначенці з м. Кропивницький Олександр Кондаков та Олексій Волохов. Також представлені речі та одяг загиблих захисників, які несли службу в Донецькому та Луганському напрямку в квітні 2014.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, Захист України, громадянська освіта, українська мова.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- - ґаджети, сенсорні екрани (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

10. Очікувані результати: усвідомлення учасниками значущості подвигу захисників України; підвищення рівня національно-патріотичної свідомості; розвиток ключових та громадянських компетентностей; формування шанобливого ставлення до історичної пам’яті.

ЛЬВІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої с. Новосілок-Опарських»

Характер: одноденна, комбінована.

Тривалість: 2-3 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів)

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до Захисників і Захисниць України шляхом ознайомлення з історією героїв с. Новосілки Опарські та пам'ятними місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Комплекс меморіальних стендів Алея Героїв (20 хв)	м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Вшанування пам'яті героїв Миколаївщини
Історико-краєзнавчий музей (30 хв)	вул. А. Шептицького, 26 м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Історичний контекст подій
Пам'ятні дошки (Новосілко-Опарський ЗЗСО І-ІІІ ступенів) / місця поховань (20 хв)	вул. Шкільна, 1, с.Новосілки-Опарські, Миколаївська ТГ, Стрийський р-н, Львівська обл.	Ознайомлення з з біографіями героїв земляків

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв Миколаївщини;
- маршрутні листи;

- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту Дашавського ліцею «Слава і пам'ять», присвяченого подіям російсько-української війни.

Характер: одноденна, пішохідна / комбінована.

Тривалість: 2-3 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 4-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до Захисників і Захисниць України шляхом ознайомлення з історією героїв російсько-української війни – вихідців із с. Дашава та Стрийської ТГ, місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Меморіальний комплекс пам'яті Героїв Стрийщини загиблих у російсько-українській війні з 2014 року (45 хв)	м. Стрий, Стрийський р-н, Львівська обл.	Вшанування пам'яті героїв. Ознайомлення з їхніми героїчними подвигами.
Алея Слави (Алея Героїв) полеглих воїнів м. Стрий (45 хв)		Ознайомлення з біографіями героїв
Краєзнавчий музей «Верховина» (45 хв)		Історичний контекст подій російсько-української війни
Алея Пам'яті / пам'ятні меморіальні дошки на території Дашавського ліцею	вул. Шевченка, 4, смт Дашава, Стрийський р-н, Львівська обл.	Ознайомлення з

		біографіями героїв-земляків та їхніми подвигами.
Шкільний куточок слави і пам'яті Героїв «Біль і пам'ять»	вул. Шевченка, 4, смт Дашава, Стрийський р-н, Львівська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків та їхніми подвигами.
Відвідання місць поховання героїв-земляків на Дашавському кладовищі	смт Дашава, Стрийський р-н, Львівська обл.	Віддання данини пам'яті полеглим.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв с. Дашави та Стрийської ТГ;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Національно-визвольний рух на теренах Стебника. Герої -стебничани»

Характер: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 2 години

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з подвигами героїв-земляків та місцями вшанування пам'яті про них.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття вдячності та шани за жертовний патріотизм учасників національно-визвольної боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю;- виховання поваги до сімей полеглих Героїв.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Пам’ятний знак на честь підняття жовто-блакитного стягу студентами-стебничанами у 1972 році (15 хв)	м. Стебник, Дрогобицька міська рада, Львівська обл.	Історична довідка пам’ятної події ХХ століття
Музейна кімната національно-визвольних змагань (Народний дім міста) (20 хв)	майдан Шевченка, 5/1, м. Стебник, Дрогобицька міська рада, Львівська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків
Сквер Небесної Сотні та Алеї Героїв (20 хв)	м. Стебник, Дрогобицька міська рада, Львівська обл.	Історичний онтекст подій
Музейна кімната Тараса Зозулі (Стебницька гімназія №11 імені Тараса Зозулі Дрогобицької міської ради Львівської області) (20 хв)	вул. Куліша 3, м. Стебник, Дрогобицька міська рада, Львівська обл.	Вшанування пам’яті полеглих випускників. Зустріч з рідними Героя, чиє ім’я носить гімназія.
Алея Перемоги та Пам’яті (15 хв)	м. Стебник, Дрогобицька міська рада, Львівська обл.	Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, діалог, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв Стебника;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої Стрия»

Характер: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 3-5 годин.

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: формування та виховання у здобувачів освіти свідомих громадян України шляхом ознайомлення учнів з історією міста Стрия та видатними постатями, героями, формування поваги до минулих і сучасних захисників державності та пам'ятними місцями.

Завдання:

- розширити та систематизувати знання учнів про історичне минуле рідного краю та його героїв;
- звернути увагу на визначні постаті Стрия різних епох та періодів, зокрема сучасних захисників України;
- формувати такі особисті якості, як гідність, відповідальність, національна свідомість та патріотизм;
- розвивати вміння самостійно досліджувати історичні факти, аналізувати інформацію та робити висновки;
- виховувати шанобливе ставлення до борців за незалежність України.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Меморіал п'амяті Героїв Стрийського ліцею імені Івана Франка	вул. 50-річчя УПА, 2, м. Стрий, Львівська обл.	Приклади сучасного героїзму, хвилина мовчання
Музей-садиба імені Степана Бандери	с. Воля-Задеревацька, Стрийський р-н, Львівська обл.	Історія Стрия, як важливого осередку національного руху
Памятник Степану Бандері	вулиця Філарета Колесси, 12, м. Стрий, Львівська обл.	Роль у визвольному русі
Алея Героїв	м. Стрий, Львівська обл.	Вшанування воїнів, загиблих у російсько-українській війні, хвилина мовчання
Краєзнавчий музей «Верховина»	вул. Євгена Олесницького, 15, м. Стрий, Львівська обл.	Ознайомлення з експозицією музею, робота з історичними джерелами
Меморіальний музей «Борцям за волю України»	вул. Євгена Олесницького, 4, м. Стрий, Львівська обл.	УПА, Січові Стрільці, історичний контекст боротьби, жертви репресій

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, екскурсія-реквієм, екскурсія-квест, інтерактивні запитання під час екскурсії, бесіда з елементами критичного мислення, міні-дослідження та рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- папка екскурсовода(керуючого групою) – план маршрути, текст ескурсії, список учасників;
- роздаткові матеріали – карта маршруту(друкована або електронна, QR-коди (з посиланнями на додаткові матеріали, фото, відео, історичні довідки), інформаційні картки, завдання.
- засоби аудіосупроводу, мобільні пристрої;
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійного маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Сучасні Герої Стрийщини: щит Незалежності»

Характер: дводенна, комбінована.

Тривалість: 3-4 годин у межах міста Стрий, 5 годин – поїздка до міста Львова.

Вікова категорія учасників: учні 6-9 класів.

Мета: вшанування подвигу сучасних захисників України — мешканців Стрийської громади; виховання почуття вдячності та відповідальності перед воїнами; формування національної стійкості через знайомство з історіями живих героїв та вшанування пам'яті полеглих.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості земляків - учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Меморіальна Стела «Герої Небесної Сотні та воїни АТО/ООС»	м. Стрий, Львівська обл.	Розповідь про перших добровольців Стрийщини. Покладання квітів. Хвилина мовчання.

Алея Слави на міському кладовищі	м. Стрий, Львівська обл.	Вшанування пам’яті загиблих. Огляд сектору військових поховань. Розповідь про знакові постаті, що віддали життя з 2022 року.
Стіна Пам'яті. Стрийська гімназія ім. Івана Баранича, Стрийська гімназія ім. В. Стасюка. Мурал Бобанича (школа мистецтв), мурал Р. Пеленичці, Стрийський ліцей імені Героя України Андрія Корчака	вул. Вузька, 9, м. Стрий, Львівська область. вулиця Шевченка, 18, м. Стрий, Львівська область. вул. Тараса Шевченка, 70, м. Стрий, Львівська область.	Жива пам'ять. Відвідування навчальних закладів, де встановлено дошки випускникам-героям, зокрема гімназії ім .І. Баранича. Історія «звичайного хлопця з нашого двору».
Художник війни. Н. Тітов (виставковий зал меморіального комплексу Борцям за волю України)	вул. Євгена Олесницького, 4, м. Стрий, Львівська область	Огляд картин Н. Тітова
Волонтерський хаб	вул. Народна 8, м. Стрий, Львівська область	Тил — це теж фронт. Зустріч із волонтерами.
Інтерактивна зона (КО Стрийський краєзнавчий музей «Верховина», експозиція війни)	вул. Євгена Олесницького, 15, м. Стрий, Львівська область	Артефакти. Огляд уламків ворожої техніки, спорядження наших бійців, прапорів з підписами з Бахмута, Авдіївки, Куп'янська.
Новітній Пантеон Героїв (Марсове поле) Личаківське кладовище	вул. Мечникова, 33, м. Львів	Масштаб чину. Відвідування місця спочинку сучасних Героїв України.

Освітні компоненти:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, мистецтво.

Форми та методи роботи:

- екскурсійна розповідь;

- QR-коди: використання смартфонів для сканування кодів на в меморіалах, що ведуть до електронної «Книги пам'яті Стрийщини» з біографіями воїнів;
- «Жива книга»: Коротка зустріч із ветераном, який перебуває на реабілітації;
- рефлексія: Написання «Листа вдячності».

Матеріально-технічне забезпечення:

- маршрутні листи ;
- фото- та відеоматеріали;
- інформаційні матеріали про героїв Стрийщини.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці , безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведення відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої Миколаївщини»

Характер: дводенна, пішохідна.

Тривалість: 2-3 години.

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до Захисників і Захисниць України шляхом ознайомлення з історією героїв Миколаєва та пам’ятними місцями, пов’язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України; - формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Історико-краєзнавчий музей	вул. А. Шептицького, 26, м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Історичний контекст подій
Комплекс меморіальних стендів новітнім героям Миколаївщини	м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Вшанування пам’яті Героїв
Алея Героїв (місця поховання), пам’ятник	м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Ознайомлення з біографіями Героїв-земляків

загиблим борцям за волю України		
Пам’ятні дошки (Миколаївський заклад загальної середньої освіти І- ІІІ ступенів №1 Миколаївської міської ради Стрийського району Львівської області)	вул. Львівська, 15, м. Миколаїв, Стрийський р-н, Львівська обл.	Ознайомлення з біографіями Героїв – випускників закладу освіти

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв Миколаївщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

ОДЕСЬКА ОБЛАСТЬ
Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Місцями пам’яті героїв Одещини»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна.

Тривалість маршруту: до 3 годин.

Вікова категорія учасників: учні 6 - 11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до Захисників та Захисниць України шляхом ознайомлення з пам’ятними та меморіальними місцями Одеси, присвяченими подіям російсько-української війни.

Завдання:

- ознайомлення учнів з пам’ятними та меморіальними місцями Одеси, присвячені подіям російсько-української війни;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- - формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Алея Героїв (30 хв)	Парк культури та відпочинку ім. Тараса Шевченка (обмежений вулицями Маразліївська, Успенська та Лідерсовським бульваром) м. Одеса, Одеська обл.	Це меморіал під відкритим небом, відкритий у 2024 році. Тут встановлено понад 200 стендів із портретами та історіями загиблих Захисників та Захисниць України, які боронили країну з 2014 року.
Меморіал воїнам АТО/ООС (20 хв)	просп. Шевченка, 4, м. Одеса, Одеська обл.	Комплекс «Сади пам'яті» включає пам'ятний знак та зону відпочинку. Меморіал символізує незламність духу воїнів Одещини.

		Поруч планується завершення робіт над «Водоспадом сліз» та «Дзвоном пам'яті».
Стіна пам’яті (20 хв)	вул. Пастера, 5, м. Одеса, Одеська обл.	Стіна пам'яті розташована біля афедрального собору Різдва Христового (ПЦУ). Це одна з перших подібних ініціатив у місті, яка стала важливим духовним центром для родин загиблих.
Спасо-Преображенський кафедральний собор (20 хв)	площа Соборна, 3, м. Одеса, Одеська обл.	Історична пам'ятка, що стала символом воєнних злочинів проти культурної спадщини. У липні 2023 року російська ракета влучила безпосередньо в будівлю, спричинивши значні руйнування.
Одеський морський вокзал, готель «Одеса» (30 хв)	вул. Приморська, 6, м. Одеса, Одеська обл. Гагарінське плато, 5, м. Одеса, Одеська обл.	«Морські ворота міста», які зазнали масованої атаки у вересні 2023 року. Будівля вокзалу та культовий готель «Одеса» були пошкоджені ракетами та дронами. Огляд з Потьомкінських сходів дозволяє побачити ці руйнування, що стали частиною сучасного вигляду міста під час війни.

Освітній компонент: навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, Захист України.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв міста;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; - портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСТЬ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Герої Костопільщини»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна.

Тривалість маршруту: 2-3 години.

Вікова категорія учасників: учні 5 - 11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з історією героїв Костопільщини та пам'ятними місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Краєзнавчий музей Костопільської громади	вул. Грушевського, 17, м. Костопіль, Рівненський р-н, Рівненська обл.	Історичний контекст подій
Меморіальний камінь «Меморіал Слави»	м. Костопіль, Рівненський р-н, Рівненська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків
Меморіал «Небесна Сотня»	вул. Незалежності, м. Костопіль, Рівненський р-н, Рівненська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків
Меморіал загиблим захисникам України	площа Т.Г. Шевченка, м. Костопіль, Рівненський р-н, Рівненська обл.	Вшанування пам'яті героїв Костопільщини

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення*:*

- інформаційні матеріали про героїв Костопільщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали;
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності*:* проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Здолбунівська громада в умовах російсько-української війни»

Характер: одноденна, пішохідна/комбінована.

Тривалість: 2–3 години.

Вікова категорія учасників: учні 7–11 класів, студентська молодь.

Мета: ознайомлення учасників із життям Здолбунівської громади в умовах російсько-української війни, внеском військових, волонтерів та жителів громади у захист України; формування історичної пам’яті, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників держави.

Завдання:

- поглиблення знань про історію рідного краю на основі музейних предметів, фотодокументів і локальних свідчень;
- формування навичок аналізу історичних фактів і причинно-наслідкових зв’язків, розрізнення фактів та інтерпретацій;
- розвиток критичного мислення та емпатії через роботу з темами війни, прав людини та історичної пам’яті (без травматизації);
- інтеграція змісту маршруту з освітніми темами (історія України, громадянська освіта, локальна історія, культура пам’яті);
- формування практики рефлексії у публічному просторі (фінальна точка – заклади культури, освіти та інші простори громади — осередки волонтерства.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Здолбунівський краєзнавчий музей імені Олега Тищенка	вул. Фабрична, 9, м. Здолбунів, Рівненська обл.	Відвідування музею та ознайомлення з експозиціями, що висвітлюють участь жителів громади у захисті України, волонтерський рух і життя громади в умовах воєнного стану

Площа Героїв Майдану	м. Здолбунів, Рівненська обл.	Ознайомлення з простором проведення патріотичних акцій і благодійних заходів: розповідь про Революцію Гідності як передумову сучасної боротьби; приклади громадської активності жителів громади у воєнний період; проведення хвилини мовчання та покладання квітів (за можливості).
Алея Слави на кладовищі громади	м. Здолбунів, Рівненська обл.	Меморіальна частина маршруту передбачає: розповідь про загиблих захисників — жителів громади; вшанування пам’яті; формування культури шани до Героїв (відвідування здійснюється з урахуванням віку учасників).
Волонтерські локації	м. Здолбунів, Рівненська обл.	Ознайомлення з діяльністю закладів культури та освіти, які стали центрами: збору гуманітарної допомоги; плетіння маскувальних сіток; благодійних акцій; підтримки внутрішньо переміщених осіб; культурної та психологічної підтримки населення.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, локальна історія, культура пам’яті; за потреби — інтеграція з курсами НУШ.

Форми та методи: екскурсійна розповідь, бесіда, запитання-відповіді, мікрозавдання на спостереження, коротка рефлексія у фінальній точці.

Матеріально-технічне забезпечення:

- експозиційні матеріали музею (етикетки, інформаційні блоки, фотодокументи);
- маршрутний лист для керівника групи (короткий план точок і таймінг);
- портфель екскурсовода (добірка фото/документів для пояснення, за потреби);
- засоби зв’язку, аптечка першої допомоги;
- за потреби — портативний підсилювач голосу (для вуличної частини).

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: перед початком маршруту проводиться інструктаж з безпеки та правил поведінки у музеї і під час пішохідної частини містом. Маршрут реалізується з урахуванням умов воєнного стану: дії під час повітряної тривоги, наявність/доступність укриттів на маршруті, супровід групи дорослими відповідно до віку учасників. Чутливі теми війни подаються етично та віковідповідно, без травматизації.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Дубно: шлях Спротиву та Пам’яті»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна.

Тривалість маршруту: 1 година.

***Вікова* категорія учасників**: учні 7-11 класів.

Мета: вшанування пам'яті полеглих захисників Дубенщини, формування усвідомлення ціни незалежності, вивчення сучасної історії України через локальні пам'ятки та музейні артефакти.

Завдання*:*

- поглиблення знань здобувачів освіти про історію рідного краю та його Героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій;
- інтеграція освітнього процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Майдан Незалежності	м. Дубно, Львівська обл.	Вшанування пам’яті Героїв Дубенщини
«Алея пам'яті загиблих Героїв громади»	м. Дубно, Львівська обл.	Ознайомлення з Героями-земляками
Державний історико-культурний заповідник м. Дубно, виставка «Добровольці нескореної України»	вул. Замкова, 7а, м. Дубно, Львівська обл.	Огляд реальних доказів російської агресії та символів української перемоги
Державний історико-культурний заповідник м. Дубно	вул. Замкова, 7а, м. Дубно, Львівська обл.	Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення*:*

- інформаційні матеріали про Героїв Дубенщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності*:* проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«У боротьбі за волю»

***Характер*:** одноденна, пішохідна / комбінована.

Тривалість: 2-3 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників*:* учні 7-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з історією героїв Дубровиччини та пам'ятними місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Алея пам'яті загиблим Захисникам України	м. Дубровиця, Сарненський район, Рівненська область	Вшанування пам'яті героїв Дубровиччини
Дубровицький історико-етнографічний музей	вул. Миру, 16, м. Дубровиця, Сарненський район, Рівненська область	Історичний контекст подій
Заклад освіти / громадський простір	м. Дубровиця, Сарненський район, Рівненська область	Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

***Форми та методи роботи*:** екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення*:*

- інформаційні матеріали про героїв Дубровиччини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності*:* проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України

щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Шлях до Героїв Володимиреччини»

***Характер*:** одноденна, пішохідна.

***Тривалість*:** 2-3 години

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з історією героїв Володимиреччини та пам'ятними місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Алея Слави «Мамина весна» (селищний парк)	смт Володимирець, Вараський р-н, Рівненська обл.	Вшанування пам'яті героїв Володимиреччини
Алея Героїв (селищне кладовище)	смт Володимирець, Вараський р-н, Рівненська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків
Володимирецький історичний музей	вул. Повстанців, 21, смт Володимирець, Вараський р-н, Рівненська обл.	Історичний контекст подій
Шкільний музей Володимирецького ліцею «Колегіум»	вул. Миру, 4, смт Володимирець, Вараський р-н, Рівненська обл.	Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми та методи роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про героїв Володимиреччини;

- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Герої Зарічненщини»

Характер: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 1-2 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: формування у здобувачів освіти національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з історією героїв Зарічненщини та пам'ятними місцями, пов'язаними з їх подвигом.

Завдання:

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Меморіал загиблим захисникам України	смт Зарічне, Вараський район, Рівненська обл.	Вшанування пам'яті героїв Зарічненщини
Пам'ятні дошки / місця поховання	смт Зарічне, Вараський район, Рівненська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків
Зарічненський краєзнавчий музей / історична локація	вул. Михайла Грушевського, 1, смт Зарічне, Вараський район, Рівненська обл.	Історичний контекст подій

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, захист України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

***Форми та методи роботи*:** екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

***Матеріально-технічне забезпечення**:*

- інформаційні матеріали про героїв Зарічненщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

***Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності**:* проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Імена, викарбувані в історії Млинівщини»

***Характер*:** одноденна. пішохідна / комбінована.

***Тривалість*:** 2-3 години (залежно від місця проживання та/або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

***Мета**:* патріотичне виховання дітей та молоді, формування всебічно-розвиненої особистості громадянина-патріота України, національної свідомості, патріотизму, громадянської відповідальності та поваги до захисників України шляхом ознайомлення з історією героїв Млинівщини.

***Завдання**:*

- поглиблення знань учнів про історію рідного краю та його героїв;
- виховання почуття гордості за земляків – учасників боротьби за незалежність України;
- формування активної громадянської позиції, відповідальності за майбутнє держави;
- виховання поваги до пам’яті полеглих воїнів, готовності зберігати та примножувати національні традиції;
- розвиток комунікативних навичок, уміння працювати в групі, брати участь у дискусіях і тематичних заходах, формування учнівського колективу;
- розвиток навичок критичного мислення, аналізу історичних подій; інтеграція навчального процесу з позакласною та позашкільною діяльністю.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
Млинівський краєзнавчий музей / історична локація	вул. Івана Франка, будинок 1-Б, селище Млинів, Дубенський р-н, Рівненська обл.	Історичний контекст подій
Алея пам’ятних дошок на центральній площі селища Млинів	селище Млинів, Дубенський р-н, Рівненська обл.	Ознайомлення з біографіями героїв-земляків. Вшанування пам’яті героїв Млинівщини

Млинівський ліцей №2 зразкова кімната-музей «Пам'ять»	вул. Рівненська, 15, селище Млинів, Дубенський р-н, Рівненська обл.	Осередок військово-історичної спадщини селища. Підсумкова рефлексія

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ, краєзнавство, основи правознавства, предмет «Захист України».

***Форми та методи роботи*:** екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивні завдання, робота в групах, дослідження, обговорення, рефлексія.

***Матеріально-технічне забезпечення**:*

- інформаційні матеріали про героїв Млинівщини;
- маршрутні листи;
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіосупроводу (за потреби);
- аптечка першої допомоги.

***Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності**:* проведення маршруту здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, із проведенням відповідного інструктажу.

СУМСЬКА ОБЛАСТЬ
Екскурсійно-освітній маршрут «Нескорений Тростянець»

Характер: одноденна, автобусна/пішохідна.

Тривалість: 2 години біля екскурсійних об'єктів, 30 хвилин на автобусні переїзди за маршрутом екскурсії.

Вікова категорія учасників: учні 8-11 класів.

Мета: ознайомлення з руйнівними наслідками періоду окупації російськими військами міста Тростянець у лютому – березні 2022 року, вшанування подвигу бійців 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр», бійців Тростянецької територіальної оборони та місцевих партизан, проявленого під час визволення міста.

Завдання:

- формування стійкого усвідомлення громадянином України своєї приналежності до української нації, наявності стійкого україноцентричного світогляду та здатності до збройного спротиву російській агресії, захисту України;
- уславлення героїки борців за свободу і незалежність України, здобуття й розбудову Української національної держави;
- виховання високоморальних особистостей, які плекають українські традиції, духовні цінності, володіють відповідними знаннями, вміннями та навичками, здатні реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства;
- вдосконалення змісту, форм виховної роботи з утвердження української національної та громадянської ідентичності на кращих традиціях українського народу,
- формування гармонійно розвиненої особистості, залучення молоді до активної діяльності, спрямованої на вивчення історичної спадщини українського народу;
- виховання майбутніх захисників державної незалежності та територіальної цілісності України, підвищення рівня їх готовності до захисту Батьківщини;
- збереження історичної пам'яті українського народу.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
м. Тростянець	Сумська обл.	Тростянець – місто, уславлене своєю історичною, культурною, архітектурною спадщиною, яке має значний туристичний потенціал. Тростянчани пишаються стародавніми пам'ятками архітектури: Круглим

		двором, поміщицькою садибою Надаржинських-Голіциних-Кенігів, гротом Німф, Благовіщенською та Вознесенською церквами - які роблять місто особливою та самобутньою перлиною Сумщини. У перші дні місто було окуповане Тридцять днів обстрілів, принижень, знущань. Без світла і води. Але тростянчани вистояли! 26 березня 2022 року бійці 93-ї бригади «Холодний Яр» спільно з бійцями місцевої територіальної оборони звільнили місто від окупантів.
Площа біля залізничного вокзалу	площа Привокзальна, 1, м. Тростянець, Сумська область	Цей мікрорайон біля залізничної станції Смородине постраждав найбільше. Привокзальну площу російські солдати перетворили на хаотичне нагромадження ґрунту, бетону й заліза, а всі будівлі по периметру були зруйновані. Звідси у бік Охтирки, Боромлі, Лебедина окупанти проводили постійні масовані обстріли. Повністю зруйновані малоповерхові будинки фонової забудови початку-середини ХХ століття. Нагадує про страшні події своїми обгорілими стінами та пустими віконними отворами 55-тиквартирний житловий будинок. Будівля вокзалу, яку мешканці називають «гостинними воротами», вціліла, хоча потребує значного ремонту.
Фортеця «Круглий двір»	просп. Миру, 16, м. Тростянець, Сумська область	Садиба-манеж «Круглий двір» – візитівка міста. Фортеця - пам’ятка архітектури 18 століття. Стіни Круглого двору у слідах від куль і уламків. Росіяни вибили танком ворота, розмістили свою техніку всередині, стіни будівлі мають рани від обстрілів.
Поміщицький палац (будинок Леопольда Кеніга)	вул. Миру, 16, м. Тростянець,	Поміщицький палац, де знаходиться музейно-виставковий центр «Тростянецький», - архітектурна

	Сумська область	пам’ятка XVIII-XIX століть. Перед початком повномасштабного вторгнення російської армії в головному будинку розташовувалася картинна галерея, кімната-музей Чайковського та кімната-музей Леопольда Кеніга, у лівому флігелі – музей шоколаду, у правому – краєзнавчий музей. Музейно-виставковий центр «Тростянецький» приймав тисячі екскурсантів. Тут проводилися мистецькі заходи, концерти відомих виконавців. У 2021 році у зв’язку із ремонтом експонати були переміщені в окрему сейфову кімнату, що і врятувало музей від мародерства росіян. 13 березня 2022 року ворожий снаряд розірвався перед самим входом до краєзнавчого музею. Постраждав фасад будівлі та вхідні старовинні дубові двері, датовані 1895 роком, були фактично повністю пошкоджені. Обпалена дерев’яна скульптура «Пізнання» перед центральним входом до краєзнавчого музею відображає всю сутність «асвабадітєлєй» та їхнє прагнення знищити нас, нашу культуру, нашу історію.
Краснотростянецька лісова науково-дослідна станція	вул. Нескучанська, буд. 15, м. Тростянець, Сумська область	Від пам’ятки архітектури початку 20-го століття (колишній будинок управляючого маєтками Кенігів) збудованої в 1911 році, лишилися лише обпалені пожежею стіни... Там знаходилися унікальні каміни, дубові східці та література. Усе це зберігалося більше століття. Пожежа знищила все, що було в будівлі, включно з обладнанням, архівом і науковою бібліотекою. Знищено 15 тисяч унікальних видань спеціалізованої літератури окупанти перетворили на попіл.

Пам'ятний знак на честь бійців 93-ї окремої механізованої бригади «Холодний Яр»	м. Тростянець, Сумська область	Вшанування подвигу бійців 93-ї механізованої бригади «Холодний яр», бійців Тростянецької територіальної оборони, місцевих партизанів, які ціною героїзму і власних життів забезпечили визволення міста від російських окупантів.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, географія, українська мова.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь, тематичні бесіди, інтерактивні завдання, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції).

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників (біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);
- підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потреби) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;
- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;
- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);
- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;
- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги праці з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка.

Екскурсійно-освітній маршрут «Героїчна оборона Охтирки в лютому – березні 2022 року»

Характер: одноденна, автобусна.

Тривалість: 2-3 години.

Вікова категорія учасників: учні 9-11 клас, студенти закладів вищої освіти.

Мета: ознайомлення з подіями, пов'язаними з обороною Охтирки в лютому – березні 2022 року; виховування патріотизму, гордості за власну державу, поваги до її Захисників і Захисниць свідомого патріотично налаштованого громадянина України; формування освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування (уміння робити висновки з наданої інформації, аналізувати події, співвідносити їх з певними періодами історії, визначати географічні та хронологічні межі подій тощо).

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості розуміння значення особистої відповідальності за долю країни через ознайомлення з історією героїв Сумщини та їхнім внеском у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховання патріотизму та готовності до захисту держави, почуття громадянського обов'язку, відповідальність за долю держави та її майбутнє;
- збереження історичної пам'яті, популяризація історичних подій і видатних постатей Сумщини, утвердження національних цінностей, сприяння формуванню шанобливого ставлення до національних символів, традицій та духовної спадщини українського народу.
- поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти, інтеграція навчальної діяльності з практичним досвідом, краєзнавчими дослідженнями;
- розвиток громадянських і соціальних компетентностей;
- формування ініціативності та відповідальності, а також культурної й історичної обізнаності, уміння навчатися впродовж життя;
- розвиток партнерства між закладами освіти та громадою через співпрацю закладів освіти, органів місцевого самоврядування, установ культури та громадських організацій.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
В'їзд у місто Охтирка зі сходу (АЗС «Маршал»)	вул. Центральна, 6, м. Охтирка, Сумська обл.	Місце, де з перших годин нападу агресора на населений пункт 24 лютого і протягом лютого – березня 2022 року було організовано оборону міста бійцями Охтирського гарнізону 91-го окремого полку оперативного забезпечення (сапери), ТРО та 93-ї бригадою «Холодний яр», точилися бої.
Залізнична станція м. Охтирка	вул. Танкістів-Кантемирівців, 37, м. Охтирка, Сумська обл.	У перший день війни до міста прибула 93-я ОМБ «Холодний яр», яка брала участь в боях за Охтирку та визволяла місто, Охтирський район та Сумщину. На початку березня 2022 року станція, колії, навколишні території отримали численні руйнування, будівля станції

		зруйнована. Залізничний рух було відновлено в кінці травня 2022 року;
вул. Київська	м. Охтирка, Сумська обл.	Одна з ліній оборони міста, яка у перший день війни зазнала значних руйнувань через бої, що точилися тут під час прориву ворожої колони через Охтирку, а також від постійних бомбардувань у лютому – березні 2022 року. Будівлі по цій вулиці, переважно, відновлено.
вул. Армійська	м. Охтирка, Сумська обл.	Була піддана обстрілам і бомбардуванням, що спричинило численні руйнування будинків, військової інфраструктури. Дорога була зруйнована попаданням вакуумної бомби, від чого утворилася величезна вирва, що згодом заповнилася водою. Натепер вулиця й дорога відбудовані.
вул. Незалежності (центр міста)	м. Охтирка, Сумська обл.	На початку війни внаслідок ворожого авіанальоту була зруйнована або пошкоджена значна частина історичних будівель вулиці (Охтирський Народний дім (Центр культури і дозвілля Чернеччинської територіальної громади Охтирського району), Охтирський міський краєзнавчий музей – пам’ятки архітектури місцевого значення; повністю зруйноване приміщення Охтирської міської ради, універмагу – торгового центру) (огляд експозицій у «Мистецькому просторі» Охтирського міського краєзнавчого музею, присвячених обороні м. Охтирка в лютому – березні 2022 року).
Міст с. Климентове	м. Охтирка, Сумська обл.	Був підірваний саперами в перші дні російської агресії. Це дало можливість відрізати колони ворога, що рухалися зі сторони міст Суми та Тростянець і не допустити захоплення міста Охтирка, яке одне з небагатьох населених пунктів Сумщини не потрапило в оточення та окупацію (огляд зруйнованого мосту).
Алея Пам’яті загиблих Героїв-	м. Охтирка, Сумська обл.	Ушанування пам’яті воїнів хвилиною мовчання.

захисників Охтирки		
Меморіальна стела загиблим воїнам Охтирщини	Успенська площа, м. Охтирка, Сумська обл.	Огляд Муралу «Охтирка – місто-Герой. Підбиття підсумків маршруту з акцентом на цінностях свободи, відповідальності та ролі кожного громадянина в майбутньому держави.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, географія, українська мова.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь, тематичні бесіди, інтерактивні завдання, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції).

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників (біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);
- підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потреби) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;
- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;
- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);
- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;
- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги праці з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка.

Екскурсійно-освітній маршрут «Суми – місто герой»

Характер екскурсії: одноденна, пішохідна або комбінована (залежно від контингенту учасників та місця їх проживання або навчання).

Тривалість: до 3 годин (залежно від місця проживання або навчання учасників).

Вікова категорія учасників: учні 7-9 класів.

Мета: формування історичної пам'яті, національної свідомості та громадянської позиції через знайомство з героїчними сторінками історії міста Суми, виховання патріотизму, почуття гордості за власну державу, поваги до Захисників і Захисниць України.

Завдання:

- формування національної ідентичності та громадянської свідомості розуміння значення особистої відповідальності за долю країни через ознайомлення з історією героїв Сумщини та їхнім внеском у боротьбу за незалежність, суверенітет і територіальну цілісність України;
- виховання патріотизму та готовності до захисту держави, почуття громадянського обов'язку, відповідальність за долю держави та її майбутнє;
- збереження історичної пам'яті, популяризація історичних подій і видатних постатей Сумщини, утвердження національних цінностей, сприяння формуванню шанобливого ставлення до національних символів, традицій та духовної спадщини українського народу.
- поєднання формальної, неформальної та інформальної освіти, інтеграція навчальної діяльності з практичним досвідом, краєзнавчими дослідженнями;
- розвиток громадянських і соціальних компетентностей;
- формування ініціативності та відповідальності, а також культурної й історичної обізнаності, уміння навчатися впродовж життя;
- розвиток партнерства між закладами освіти та громадою через співпрацю закладів освіти, органів місцевого самоврядування, установ культури та громадських організацій.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
козацька фортеця (Воскресенська церква)	майдан Незалежності, 19, м. Суми, Сумська обл.	Ознайомлення з історією міста Суми – північного форпосту України.
Алея пам'яті Захисників і Захисниць України	майдані Незалежності, м. Суми, Сумська обл.	Інформація про загиблих героїв та вшанування їхньої пам'яті.
Сумський обласний краєзнавчий музей	вул. Герасима Кондратьєва, 2, м. Суми, Сумська обл.	Ознайомлення з матеріалами про події російсько-української війни та експонатами (прапори, шеврони, особисті речі та спорядження захисників, військові мерчі ЗСУ, військові трофеї), інформаційними

		матеріалами про героїв-захисників.
Алея Героїв. Меморіал Героям Небесної Сотні –	Алея Героїв (центральний цвинтар), м. Суми, Сумська обл.	Ознайомлення з історією революції Гідності та вшанування героїв-земляків, які віддали своє життя за свободу і незалежність Батьківщини; з унікальною архітектурною експозицією меморіалу;
Пам'ятний знак захисникам міста Суми (район колишнього Державного ліцею-інтернату з посиленою військово-фізичною підготовкою «Кадетський корпус» імені І.Г. Харитоненка).	вул. Г.Кондратьєва, м. Суми, Сумська обл.	Встановлений на місці перших боїв проти російських агресорів у лютому 2022 року.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, географія, українська мова.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь, тематичні бесіди, інтерактивні завдання, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції).

Матеріально-технічне забезпечення:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників (біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);
- підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потреби) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;
- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;
- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);

- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;
- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги праці з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка.

ХАРКІВСЬКА ОБЛАСТЬ

Екскурсійно-освітній маршрут «Патріотичні мурали міста Харкова»

Характер екскурсії: комбінована, автобусно-пішохідна.

Тривалість: 3 години.

Вікова категорія учасників: учні 8-11 класів.

Мета: ознайомлення з іменами харків'ян – Героїв російсько-української війни, які віддали своє життя під час оборони та визволення Харківщини в лютому-жовтні 2022 року, через портрети в патріотичних муралах на будинках міста Харкова; виховання патріотизму гордості та поваги до Захисників і Захисниць України; формування освітніх компетенцій історичного та громадянського спрямування (вміння робити висновки з наданої інформації, аналізувати події, співвідносити їх із певними періодами історії, визначати географічні та хронологічні межі подій тощо).

Завдання:

- формування національної ідентичності в дитячому і молодіжному середовищі;
- розвиток україномовного середовища;
- збереження історичної пам'яті;
- формування у молоді готовності до національного спротиву, підвищення значущості та поваги до військових спеціальностей, участі у волонтерських проєктах.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація	Адреса	Зміст
Мурал «Харків – місто-Герой»	просп. Новобаварський, 95, м. Харків, Харківська обл.	Мурал присвячений місту Харкову, створений у жовтні 2022 року (автор арт-об'єкта художниця Анастасія Худякова). На муралі зображені будівельники, які відновлюють будинки та пам'ятки міста Харкова: Успенський собор, Колесо огляду, Дзеркальний струмінь, Благовіщенський кафедральний собор, Держпром та Залізничний вокзал.
Мурал на честь двох полеглих героїв із	пров. Класичний, 12, м. Харків, Харківська обл.	Автори арт-об'єкта – творча група Кайлас-В.

підрозділу ГУР «Кракен»		Мурал присвячений Андрію Хрипунову, бійцю з позивним «Вжик». Андрій Хрипунов родом із села Ківшарівка Куп'янського району Харківської області. До війни навчався у Харківській державній академії культури, активно займався спортом і був патріотом України. З початку повномасштабного вторгнення рф він приєднався до підрозділу Kraken. У боях за місто Харків проявив себе як надійний боєць і незамінний товариш. Андрій Хрипунов брав участь у Харківському контрнаступі, завдяки якому було звільнено його рідне село Ківшарівку. Під час боїв за м. Соледар Донецької області завдяки його знанням з топографії вдалося успішно провести евакуацію населення під вогнем ворога. Загинув Андрій Хрипунов у віці 21 року як Герой, під час виконання бойового завдання, залишивши по собі пам'ять як молодий, відважний та самовідданий воїн.
Мурал «PLASTID» на честь загиблого Захисника Олексія Остапенка	вул. Донця-Захаржевського, 6, м. Харків, Харківська обл.	Автор арт-об'єкта – художниця Анастасія Худякова. Олексій Остапенко – сержант інженерно-саперної розвідки інженерно-саперного взводу 95-ї окремої десантно-штурмової Поліської бригади. Військова кар'єра Олексія Остапенка почалася з Антитерористичної операції в Донецькій і Луганській областях. З 2016 по 2018 рік проходив службу в Державній прикордонній службі України, а в червні 2022 року був мобілізований до Збройних Сил України й надалі зарахований до 95-ї ОДШБр. У складі бригади військовий захищав Україну на сході, на Харківщині в березні-жовтні 2023

		року (с. Довгеньке Ізюмського району), а в грудні 2023 року – село Синьківку Куп'янського району. Попри наслідки отриманих контузій і зміщення хребців у спинному відділі, Олексій Остапенко продовжував виконувати завдання у складі підрозділу. 03.08.2024 Олексій Остапенко загинув у селищі Північне Торецької громади Бахмутського району Донецької області. Олексій Остапенко нагороджений багатьма відзнаками, зокрема орденом «За мужність» III ступеня.
Мурал «Я бачу все (портрет Захисника України Тараса)»	вул. Сумська, 18, м. Харків, Харківська обл.	У жовтні 2023 року у місті Харкові Гамлет Зінківський створив портрет знайомого військового на ім'я Тарас. На чорному фоні зображено портрет військового в бронежилеті та військовому спорядженні та надпис: «Я бачу все». З міркувань безпеки прізвище військового та відомості про нього не зазначаються.
Мурал «Літаючий Герб України»	пр. Аерокосмічний, 2 «В», м. Харків, Харківська обл.	Автор арт-об'єкта – художниця Анастасія Худякова. Мурал створений у 2015 році. На зображенні птахи у польоті утворюють герб України. Тризуб на цьому малюнку сформований з двох птахів – синиці і снігура на фоні прапора України. Загальна висота малюнка приблизно дорівнює 15 метрам.
Філософський мурал від M-City– M-City	вул. Георгія Тарасенка, 79, м. Харків, Харківська обл.	Автор – польський художник Маріуш Варас (псевдоним). Мурал створений у 2017 році. Художник у чорно-білих кольорах зобразив символічну людину, яка є невід'ємною частиною міста, яка росте і розвивається разом з ним. Варто зазначити, що цей мурал увійшов у число кращих творів вуличного

		мистецтва у світі. Про це свідчить добірка «Best street art» – «Кращого вуличного мистецтва», яка опублікована на сайті вуличних художників.
Мурал на честь загиблого бійця спецпідрозділу ГУР «Kraken» Олега Сапаленка, позивний «Ювелір»	просп. Тракторобудівників, 108, м. Харків, Харківська обл.	Автор арт-об'єкта – художниця Анастасія Худякова. Мурал створено у 2014 році. Олег Сапаленко був активним учасником Революції Гідності, а у 2016 році пішов на фронт у складі десантно-штурмових військ. Початок повномасштабного вторгнення рф зустрів у лавах Збройних Сил України на посаді розвідника-снайпера, а згодом перевівся до спецпідрозділу «Kraken». Олег Сапаленко загинув 24.06.2022 під час виконання бойового завдання поблизу села Дементіївка, у прикордонній Дергачівській громаді Харківського району. Мурал створено за ініціативи побратимів та родини бійця.
Мурал на честь волонтера Антона Гавриленка (Хрустальова)	вул. Леся Сердюка, 50, м. Харків, Харківська обл.	Автор арт-об'єкта – художник Андрій Пальваль. Мурал розташований на будинку неподалік місця, де загинув Антон Гавриленко (Хрустальов). Після закінчення школи вступив до Харківського автотранспортного коледжу. Працював у сфері надання послуг. Був одружений, виховував доньку Олесю. З першого дня повномасштабного вторгнення рф почав волонтерити: розвозив хліб, ліки та воду. Антон Хрустальов став одним із перших волонтерів м. Харкова, хто з початку повномасштабного вторгнення росії активно займався евакуацією мирних жителів з небезпечних районів міста Харкова, особливо з Північної Салтівки. За

		свідченнями його соратника, музиканта та волонтера Василя Рябка, за два тижні вони разом евакуювали близько 300 людей. 16.03.2022 Антон загинув у м. Харкові, неподалік будинку, де проживав у дитинстві. Він потрапив під обстріл російських «Градів». Волонтеру було 34 роки. За свій подвиг він був посмертно нагороджений медаллю «За оборону міста-героя Харків» від командувача Східного угруповання військ.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, географія.

Під час екскурсії відбувається міжпредметне поєднання знань про історичні події та сучасні виклики, формування громадянських і патріотичних цінностей, розвиток мовленнєвих умінь, естетичного сприйняття символів пам'яті та національної ідентичності, а також усвідомлення значення фізичної витривалості й командної взаємодії в умовах маршруту.

Зміст наповнюється реальними історіями та просторами пам'яті в місті Харкові під час відвідування символічних локацій, що дозволяє поєднати теоретичні знання з живим досвідом.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь з елементами сторітелінгу, тематичні бесіди, інтерактивні завдання, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції).

Застосовуються методи емоційно-ціннісного залучення, проблемно-пошукові завдання, метод «запитань до історії», що сприяє формуванню критичного мислення, умінню аргументувати власну позицію та працювати в команді.

Матеріально-технічне забезпечення:

Для якісної організації та безпечного проведення екскурсійного маршруту передбачається використання комплексу матеріально-технічних засобів і дидактичних матеріалів, що забезпечують інформативність, інтерактивність та належний рівень комфорту для учасників під час подорожі, зокрема:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників Харківщини (біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);
- друковані та/або електронні маршрутні листи для учасників із коротким описом локацій, завдань і орієнтирів маршруту;

- підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).

- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потреби) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;

- мобільні пристрої для фіксації вражень учасників (короткі відео-рефлексії, фото як елемент підсумкового обговорення) з дотриманням правил безпеки та етики;

- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;

- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);

- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;

- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги праці з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка. Забезпечується супровід відповідальними особами та контроль за дотриманням правил безпеки під час пересування і перебування на локаціях маршруту. Екскурсія проводиться з урахуванням і дотриманням заходів безпеки в умовах воєнного стану.

Екскурсійно-освітній маршрут «Імена Героїв у назвах вулиць м. Харкова»

Характер: комбінована, автобусно-пішохідна.

Тривалість: 3 години.

Вікова категорія учасників: учні 6-11 класів.

Мета: ознайомлення з іменами загиблих воїнів-Героїв, які віддали своє життя за незалежність та територіальну цілісність України під час російсько-української війни, увічнення пам'яті про них у назвах вулиць міста Харкова.

Завдання:

- виховання патріотизму, гордості за Героїв – захисників України;
- формуванню поваги до Захисників і Захисниць України;
- розширення знань про топоніміку рідного міста Харкова.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локація		Зміст

Проспект Героїв Харкова	м. Харків	Це найдовший проспект міста (18 км). Має назву на честь Героїв-захисників Харківщини під час російсько-української війни. Найбільш потужні промислові підприємства України (заводи: «Турбоатом», електромеханічний, велосипедний, тракторний, верстатобудівний та ін.), розташовані саме на цьому проспекті, тому харків'яни його називали ще «Алеєю гігантів».
Майдан Захисників України	м. Харків	З'явився на мапі міста Харкова ще на початку XIX століття. Одержав нову назву в 2016 році. 26 травня 2016 року на майдані заклали капсулу та пам'ятний камінь на місці майбутнього пам'ятника воїнам-учасникам антитерористичної операції на сході України. Автором композиції є відомий харківський скульптор Олександр Рідний.
Вулиця Георгія Тарасенка	м. Харків	Георгій Тарасенко (06.12.1996-25.03.2022), молодший лейтенант, засновник громадської організації "Фрайкор" та командир однойменного добровольчого підрозділу. До напрямків діяльності його ГО відносились патріотичне виховання молоді, військовий вишкіл, участь у політичному та громадському житті. Георгій Тарасенко перший доброволець, який одержав звання Героя України 17.04.2022 (посмертно). Загинув поблизу села Мала Рогань, захищаючи м. Харків. У 2023 році ім'ям Георгія Тарасенка названа вулиця міста Харкова, що раніше мала назву Плеханівська.
Вулиця Дмитра Коцюбайла	м. Харків	Дмитро Коцюбайло (01.11.1995-07.03.2023), лейтенант, доброволець командир батальйону «Вовки Да Вінчі». Захищав Україну під час участі в антитерористичній операції на сході України та Операції об'єднаних сил. Звання Героя України отримав у 2021 році. Загинув у боях за місто Бахмут Донецької області. Ім'ям Дмитра Коцюбайла названа колишня вулиця міста Харкова, що раніше мала назву Державинська.

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, географія.

Під час екскурсії відбувається міжпредметне поєднання знань про історичні події та сучасні виклики, формування громадянських і патріотичних цінностей, розвиток мовленнєвих умінь, естетичного сприйняття символів пам'яті та національної ідентичності, а також усвідомлення значення фізичної витривалості й командної взаємодії в умовах маршруту.

Зміст наповнюється реальними історіями та просторами пам'яті в місті Харкові під час відвідування символічних локацій, що дозволяє поєднати теоретичні знання з живим досвідом.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь з елементами сторітелінгу, тематичні бесіди, інтерактивні завдання, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції).

Застосовуються методи емоційно-ціннісного залучення, проблемно-пошукові завдання, метод «запитань до історії», що сприяє формуванню критичного мислення, умінню аргументувати власну позицію та працювати в команді.

Матеріально-технічне забезпечення:

Для якісної організації та безпечного проведення екскурсійного маршруту передбачається використання комплексу матеріально-технічних засобів і дидактичних матеріалів, що забезпечують інформативність, інтерактивність та належний рівень комфорту для учасників під час подорожі, зокрема:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників Харківщини (біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);
- друковані та/або електронні маршрутні листи для учасників із коротким описом локацій, завдань і орієнтирів маршруту;
- підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).
- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потреби) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;
- мобільні пристрої для фіксації вражень учасників (короткі відео-рефлексії, фото як елемент підсумкового обговорення) з дотриманням правил безпеки та етики;
- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;
- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);
- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;

- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги праці з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка. Забезпечується супровід відповідальними особами та контроль за дотриманням правил безпеки під час пересування і перебування на локаціях маршруту. Екскурсія проводиться з урахуванням і дотриманням заходів безпеки в умовах воєнного стану.

ЧЕРКАСЬКА ОБЛАСТЬ
Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Черкащина – серце України: шлях пам’яті, боротьби та незламності»

Характер екскурсії: автобусна.

Тривалість: дводенна.

Вікова категорія учасників: здобувачі освіти закладів загальної середньої, позашкільної та професійної освіти.

Мета: формування в учнівської молоді української національної та громадянської ідентичності, патріотичних цінностей та громадянської відповідальності, сприяння формуванню розуміння ціни української свободи через відвідування місць пам’яті сучасної російсько-української війни в місті Черкаси та Черкаській області, сакрального простору боротьби в Холодному Яру та символічного образу єдності України на місці географічного центру України біля села Мар’янівка, показ тяглості визвольної боротьби українців від історичних повстань до сучасного спротиву російській агресії, виховання відповідальності за майбутнє держави й особистої готовності бути свідомим громадянином України.

Завдання

Пізнавальні:

- ознайомлення учасників із сучасними меморіальними об’єктами в м. Черкаси та Черкаській області як простором живої пам’яті про Захисників та Захисниць України;
- поглиблення знання про історичне та символічне значення Холодного Яру як осередку боротьби за волю України;
- формування розуміння спадкоємності визвольної боротьби: від минулих поколінь до воїнів сучасної російсько-української війни.

Виховні:

- виховування шанобливого ставлення до пам’яті полеглих Героїв України;
- формування ціннісного ставлення до понять свободи, незалежності, відповідальності за державу;
- сприяння розвитку почуття причетності до історії свого краю та країни.

Розвивальні:

- сприяння розвитку емоційного інтелекту й уміння осмислювати історичні події через живий контакт із місцями пам’яті;
- стимулювання критичного мислення, аналізувати історичні події та сучасні виклики;
- формування навичок командної взаємодії.

Громадянсько-патріотичні:

- формування усвідомлення єдності України через відвідування арт-об'єкта «Серце України»;
- демонстрування прикладів сучасного військово-патріотичного виховання на базі Патріотичного музею російсько-української війни та Всеукраїнського військово-патріотичного центру-музею «Шампань»;
- виховання активної громадянської позиції та стимулювання до участі в патріотичних ініціативах у своїх громадах.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Локації	Адреса	Зміст
День 1		
Меморіальні місця пам'яті, присвячених Захисникам та Захисницям України в м. Черкаси: Стела Пам'яті, Монумент Борцям за волю України (40 хв)	Площа Слави м. Черкаси, Черкаська обл.	Ознайомлення з просторами пам'яті, які фіксують сучасну історію російсько-української війни та персональні історії полеглих Героїв. Створення емоційного підґрунтя маршруту: не абстрактна «війна», а конкретні імена, долі, втрачені життя.
Свято-Михайлівський кафедральний гарнізонний собор. Патріотичний музей російсько-української війни (2,5 год)	вул. Надпільна, 212, м. Черкаси, Черкаська обл.	Оглядова екскурсія територією Соборного Парку. Ознайомлення з історією та експонатами періоду російсько-української війни 2014-2026 років.
Холодний Яр: Пантеон Героїв України (40 хв)	с. Мельники, Медведівська ТГ, Черкаський район, Черкаська обл.	Розповідь про Холодний Яр, символічне місце багатовікової боротьби за волю України, боротьбу за незалежність. Ознайомлення з постатями Героїв, що загинули в російсько-українській війні, яким встановлені пам'ятники. Відвідування Пантеону Героїв. Осмислення тяглості визвольного руху: від повстанців минулих століть до воїнів сучасної російсько-української війни. Формування зв'язку поколінь, розуміння, що боротьба за свободу – не епізод, а

		історичний процес, у якому кожне покоління має свою відповідальність.
Переїзд та ночівля – не просто логістична пауза, а можливість неформального підбиття підсумків дня, обговорення побаченого, рефлексії в колі однолітків.		
День 2		
Географічний центр України та арт-об'єкт «Серце України» (30 хв)	**с. Мар'янівка Звенигородський р-н, Черкаська обл.**	Розповідь екскурсовода про історію створення арт-об'єкта, важливість і цінність єдності для перемоги над ворогом. **Це символічна точка маршруту, що працює як емоційний і смисловий «якір»: Україна – жива, цілісна, тримається на людях і їхній здатності бути разом. Це сильний візуальний образ єдності держави та особистої причетності до неї.**
Всеукраїнський військово-патріотичний центр-музей «Шампань» (с. Козацьке, хутір Бойкова Шампань, Звенигородський район) (2,5 год)	с. Козацьке, хутір Бойкова Шампань, Звенигородський район, Черкаська обл.	Екскурсія центром-музеєм – це перехід від споглядання до активного переживання патріотичного досвіду: ознайомлення з елементами військової культури, сучасного патріотичного руху, історіями живих людей, що дозволяє трансформувати враження від меморіальних місць у внутрішню мотивацію: не лише пам'ятати, а й діяти – бути свідомими, відповідальними, небайдужими.

Маршрут є динамічним і відкритим до оновлення та актуалізації: відповідні зміни можуть вноситися як у перелік відвідуваних локацій, так і в інформаційні матеріали для учасників, щоб забезпечити максимально актуальне та повне ознайомлення з подвигами Героїв України та підтримати пам'ять про них.

Більше про загиблих Героїв України з Черкащини можна дізнатися на віртуальній платформі пам'яті в соціальній мережі Facebook «Герої серед нас: на щиті. Черкащина». Деталі за посиланням: https://www.facebook.com/share/g/1952uaCGyN/

Освітній компонент:

Навчальні предмети та галузі: історія України, «Захист України», громадянська освіта, українська мова та література, мистецтво, фізичне виховання, географія, інтегровані курси НУШ.

Під час екскурсії відбувається міжпредметне поєднання знань про історичні події та сучасні виклики, формування громадянських і патріотичних цінностей, розвиток мовленнєвих умінь, естетичного сприйняття символів пам'яті та національної ідентичності, а також усвідомлення значення фізичної витривалості й командної взаємодії в умовах маршруту.

Зміст наповнюється реальними історіями та просторами пам'яті в місті Черкаси та області під час відвідування символічних і патріотичних локацій, що дозволяє поєднати теоретичні знання з живим досвідом.

Форми та методи роботи:

У межах маршруту використовуються активні, діяльнісні та інтерактивні форми навчання: екскурсійна розповідь з елементами сторітелінгу, тематичні бесіди біля об'єктів пам'яті, інтерактивні завдання на спостереження й осмислення побаченого, робота в малих групах, обговорення та дискусії, елементи рольового моделювання (обговорення життєвих ситуацій вибору, відповідальності, громадянської позиції), короткі рефлексивні вправи наприкінці кожного дня маршруту.

Застосовуються методи емоційно-ціннісного залучення, проблемно-пошукові завдання, метод «запитань до історії», мікропроєктні форми (створення коротких усних або візуальних рефлексій про побачене), що сприяє глибшому особистісному переживанню теми, формуванню критичного мислення, умінню аргументувати власну позицію та працювати в команді.

Матеріально-технічне забезпечення:

Для якісної організації та безпечного проведення екскурсійного маршруту передбачається використання комплексу матеріально-технічних засобів і дидактичних матеріалів, що забезпечують інформативність, інтерактивність та належний рівень комфорту для учасників під час подорожі, зокрема:

- інформаційні матеріали про Героїв-Захисників Черкащини (короткі біографічні довідки, історії подвигів, тематичні інформаційні картки для роботи в групах);

- друковані та/або електронні маршрутні листи для учасників із коротким описом локацій, завдань і орієнтирів маршруту;

підготовлені інформаційні матеріали для екскурсовода/керівника групи (тези розповідей, запитання для обговорення, рефлексивні вправи).

- фото- та відеоматеріали; портативні засоби аудіо супроводу (мобільні колонки, гучномовець, мікрофон за потребою) для проведення екскурсійної розповіді на відкритих просторах;

- мобільні пристрої для фіксації вражень учасників (короткі відео-рефлексії, фото як елемент підсумкового обговорення) з дотриманням правил безпеки та етики;

- аптечка першої допомоги з базовим набором необхідних засобів для надання домедичної допомоги;

- списки учасників, контактні дані відповідальних осіб, інформація про медичні особливості учасників (за потребою);

- елементи візуальної ідентифікації групи (бейджі, стрічки, наліпки) для зручності супроводу під час переїздів та перебування у публічних просторах;

- погоджені маршрути пересування та транспортне забезпечення (відповідно до умов проведення екскурсії).

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: проведення екскурсійно-освітньої поїздки здійснюється з дотриманням вимог чинного законодавства України щодо охорони праці, безпеки життєдіяльності та організації освітніх заходів з дітьми, з обов'язковим проведенням відповідного інструктажу та записами до спеціалізованого журналу установленого зразка. Забезпечується супровід відповідальними особами та контроль за дотриманням правил безпеки під час пересування і перебування на локаціях маршруту.

Екскурсія буде проведена з урахуванням і дотриманням заходів безпеки в умовах воєнного стану.

МІСТО КИЇВ

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту «Наша Перемога» у рамках міської тематичної гри-конкурсу учнівської молоді м. Києва «Музейний квест»

Характер: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 1–1,5 години (залежно від вікової категорії учасників).

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета: закріплення знань про український вимір Другої світової війни; формування критичного ставлення до історичних наративів та подолання міфологізації історії; ознайомлення з новими експозиційними практиками музейної справи; усвідомлення зв'язку історичної пам'яті з подіями сучасної російсько-української війни; залучення учнівської молоді до активного вивчення історії та культури України; формування патріотичних цінностей засобами музейної педагогіки; розвиток інтелектуально-пізнавальної активності дітей та юнацтва.

Маршрут є комплексним освітнім заходом, що поєднує історико-пізнавальний та патріотичний компоненти, а також ознайомлення з музейною експозицією та монументальним мистецтвом.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту:

Національний музей історії України у Другій світовій війні
(Головний експозиційний корпус) м. Київ, вул. Лаврська, 24.

Локація	Зміст
Інсталяція «Капсула часу» та експозиція «Дорога війни»	Ознайомлення з подіями напередодні та в період Другої світової війни на території України. Хронологічне відтворення історії найбільшого збройного конфлікту XX століття (з 1933 року до сучасності).
«Зал пам'яті»	Простір комеморації загиблих військових і цивільних.
Виставка «Україна - розп'яття» (1 поверх Головного експозиційного корпусу)	Ознайомлення з матеріалами, що висвітлюють наслідки російського повномасштабного вторгнення в Україну. Експозиція представлена оригінальними артефактами, фотодокументами та предметами з деокупованих територій Київщини та Чернігівщини (Ірпінь, Буча, Бородянка, Гостомель, Макарів та ін.). Окремий акцент виставки - ікона «Зняття з Хреста» з уламком російської міни, що є символом руйнування

	цивільної та духовної інфраструктури (храм св. Димитрія Ростовського, смт Макарів).

Освітній компонент:

- поглиблення знань учнів про події Другої світової війни та участь України в ній;
- формуванню усвідомлення значення історичної пам'яті для суспільства;
- розвитку критичного мислення щодо історичних інтерпретацій;
- проведенню паралелей між історичними подіями та сучасною війною росії
- проти України;
- розумінню тяглості боротьби за незалежність українського народу.

Методичне забезпечення: для підготовки до екскурсії рекомендується використання матеріалів Національного музею історії України у Другій світовій війні: https://warmuseum.kyiv.ua/education

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності:

Організація маршруту здійснюється відповідно до чинного законодавства України з питань безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу. Перед початком екскурсії проводиться обов'язковий інструктаж з безпеки.

В умовах воєнного стану під час проведення маршруту забезпечується дотримання вимог безпеки, зокрема: врахування поточної безпекової ситуації, дотримання алгоритмів дій під час сигналу «Повітряна тривога» та організоване переміщення групи до найближчого укриття.

Паспорт екскурсійно-освітнього маршруту
«Пам'ять на тлі історії» у рамках Акції учнівської молоді м. Києва
«Пізнай свій край – пізнай себе»

Характер: одноденна, пішохідна.

Тривалість: 2 години.

Вікова категорія учасників: учні 5-11 класів.

Мета:

- ознайомлення учасників із трагедією Бабиного Яру як символом масового знищення цивільного населення під час Другої світової війни, збереженням історичної пам'яті про жертв Голокосту та інших категорій постраждалих.
- формування сучасного світогляду здобувачів освіти;
- розвиток навичок історичного мислення та емоційно-ціннісного сприйняття минулого;
- виховання поваги до пам'яті жертв трагедій XX століття;
- розвиток дослідницьких і пізнавальних компетентностей;
- методична підтримка педагогів щодо організації освітніх екскурсій і походів вихідного дня.

Маршрут передбачає також висвітлення подій Куренівської трагедії як прикладу техногенної катастрофи та суспільного замовчування історичної пам'яті, з подальшим осмисленням паралелей із сучасною боротьбою України за свободу та збереження національної ідентичності.

Зміст екскурсійно-освітнього маршруту: м. Київ (ст. м. «Дорогожичі»)

Локація	Зміст
Пам'ятник громадянам міста і військовополоненим, розстріляним нацистськими окупантами.	Монументальна композиція, присвячена понад ста тисячам цивільних осіб і військовополонених, знищених у Бабиному Яру в період Другої світової війни. Складається з багатофігурної бронзової композиції, що символізує різні групи жертв.
Пам'ятний хрест розстріляним борцям за незалежність.	Дерев'яний хрест, встановлений на честь Олени Теліги та її соратників, а також представників українського національного підпілля. Символізує вшанування понад 600 членів Організації українських націоналістів, страчених у 1941–1943 роках.
Алея пам'яті «Невидимі»	Частина меморіального комплексу, створена для вшанування жертв БабиногоЯру. Тут представлені пам'ятні об'єкти, присвячені дітям, ромській громаді та іншим групам цивільного населення, знищеним під час окупації.
Алея Праведників Бабиного Яру	Меморіальна зона, присвячена українцям, які рятували євреїв під час нацистської окупації. Є складовою простору національної пам'яті та морального вибору людини в умовах війни та насильства.
Інсталяція «Погляд у минуле»	Меморіальний об'єкт, присвячений Куренівській трагедії 1961 року - техногенній катастрофі, що стала наслідком прориву дамби та селевого потоку. Інсталяція розташована в зоні фактичних подій і підкреслює зв'язок між замовчуваною історією та її наслідками.

Маршрут передбачає ознайомлення з ключовими локаціями Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», пов'язаними з трагічними подіями 1941–1943 років, а також з пам'яттю про Куренівську трагедію 1961 року.

У ході екскурсії акцентується увага на багатовимірності історичної пам'яті, кладності її осмислення та необхідності збереження правди про минуле.

Окремо розглядаються паралелі між історичними трагедіями XX століття та учасними подіями в Україні, що дозволяє сформувати цілісне уявлення про тяглість історичних викликів.

Освітній компонент: маршрут інтегрується в навчальні предмети: історія України, громадянська освіта, українська література, мистецтво, інтегровані курси НУШ.

Форми роботи: екскурсійна розповідь, бесіда, інтерактивне обговорення, елементи дослідницької діяльності, рефлексія.

Матеріально-технічне забезпечення:

- маршрутні листи;
- інформаційні довідки;
- фото- та відеоматеріали;
- засоби візуального супроводу (за потреби);
- аптечка першої медичної допомоги.

Вимоги з охорони праці та безпеки життєдіяльності: організація маршруту здійснюється відповідно до чинного законодавства України з питань безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу. Перед початком екскурсії проводиться обов'язковий інструктаж з безпеки.

В умовах воєнного стану під час проведення маршруту забезпечується дотримання вимог безпеки, зокрема: врахування поточної безпекової ситуації, дотримання алгоритмів дій під час сигналу «Повітряна тривога» та організоване переміщення групи до найближчого укриття.
